A. WEIJNEN (sub redacția), ATLAS LINGUARUM EUROPAE, *Introduction*, Van Gorcum & Comp., Assen, Pays Bas, 1975, 247 p.

Ideea fecundă a lui Jules Gilliéron de a prezenta pe hărți date lingvistice înregistrate în anchete la fața locului are drept rezultat, în prima jumătate a secolului nostru, apariția atlaselor lingvistice naționale (*Atlas linguistique de la France*, *Atlasul lingvistic român* etc.). Acelelași perioade îi aparține însă și un atlas care, într-un fel, poate fi socotit un precursor pentru *Atlasul limbilor Europei* (ALE). Ne referim la *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* (Zofingen, 1928 — 1940), al lui Karl Jaberg și Jakob Jud, care au anchetat pentru acest atlas 405 localități din Italia (cu Sicilia și Sardinia) și din Elveția meridională, prezentînd pe hărți informații sistematice cu privire la limbile italiană, sardă și retoromană. Astfel, pe baza unei singure hărți, se pot face observații de natură comparativă privind aceste trei limbi romanice, direcție în care autorii stimulează interesul prin trimiterile pe care le fac la alte atlase sau la diferite lucrări de romanistică.

Ultimelor decenii le este caracteristică, în domeniul geografiei lingvistice, orientarea spre două extreme. Pe de o parte, atenția se îndreaptă spre adîncirea cercetării aspectelor teritoriale în cadrul unei limbi, prin atlase regionale (*Atlas linguistiques de la France par régions*, serie inițiată de Albert Dauzat, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*, avînd drept inițiatori pe Emil Petrovici și pe Boris Cazacu). Pe de altă parte, se încearcă realizarea unor atlase pe familii de limbi (*Obščeslavianskii Lingvističeskii Atlas*) sau pe zone prezentînd interes datorită comunității de mediu geografic, ocupații și relațiilor diverse dintre popoare ca cele din bazinul Mediteranei și al Mării Negre (*Atlasul lingvistic mediteranean*).[1]

Avînd în vedere aceste premise se poate înțelege cum s-a născut ideea alcătuirii unui atlas lingvistic pentru Europa, proiect la care visa marele dialectolog Emil Petrovici, cînd, în 1959, cu prilejul Colocviului internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice de la București, își încheia comunicarea, *Les nouveaux atlas linguistiques de la Romania orientale*, cu aceste cuvinte: „Je finis avec l'espoir que UNESCO prendra l'initiative d'un grand Atlas des langues de l'Europe",[2] înaintea căruia compatriotul nostru se gîndea la realizarea unui atlas lingvistic general al limbilor romanice.

Introducerea pe care o prezentăm este afirmarea începutului realizării acestui proiect, inițiat și finanțat de UNESCO, sub conducerea unui Comitet internațional, avîndu-l ca președinte pe lingvistul olandez A. Weijnen, comitet al cărui principal organ este *Redacția*, din care fac parte Mario Alinei, Manuel Alvar, R.I. Avanesov, B. Cazacu, Corrado Grassi, Terho Itkonen, Pavle Ivić, L.-E. Schmitt, Gaston Tuaillon, cunoscuți prin contribuțiile lor în domeniul dialectologiei și al geografiei lingvistice. Acest volum face o prezentare generală a problematicii *Atlasului* și pune în discuția specialiștilor principiile, metodologia și chiar aspectele organizatorice ale lucrării. Prezentînd, pe scurt, conținutul *Introducerii*, menționăm capitolele cu caracter informativ referitoare la originile ALE, la locul lui în cadrul cercetărilor lingvistice actuale, apoi considerațiile cu privire la principiile organizatorice. Sînt prezentate chestionarele, harta de bază și sînt discutate criteriile după care a fost stabilită rețeaua punctelor de anchetă. Un interes deosebit, dat fiind numărul mare de colaboratori și multitudinea problemelor pe care le ridică materialul lingvistic care face obiectul de studiu al lucrării, se acordă problemelor privitoare la metodologia anchetei, la sistemul de transcriere fonetică, ca și la

---

[1] Referitor la această preocupare, cf. Mirko Deanović, *Atlanti plurilingui*, în *Communications et rapports du Premier Congrès international de dialectologie générale*, partea a doua, Louvain, 1964, p. 30 — 34.

[2] Cf. *Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, București, 1962, p. 202.

căile de rezolvare a dificultăţilor de cartografiere, care va fi automatică, utilizîndu-se simbolurile, pe familii de limbi. Acestei ultime probleme îi este consacrată şi Anexa I (*Cartografierea automată*), elaborată de W. Putschke (Marburg — R.F. Germania), căruia îi revine sarcina de a coordona activitatea biroului de tratament automatic al datelor furnizate de comitetele naţionale, pe fişe tip. În sfîrşit, o a doua anexă prezintă redacţia, comitetul de patronaj, secretariatul de redacţie, biroul de tratament automatic, departamentele pe familii de limbi (pentru limbile romanice, membrii sînt Mario Alinei, Manuel Alvar, Boris Cazacu, Corrado Grassi şi G. Tuaillon), comitetul internaţional şi comitetele naţionale.[3]

Introducerea la ALE, elaborată cu concursul larg al comitetelor naţionale, care şi-au formulat părerile cu privire la elaborarea atlasului, au contribuit la redactarea chestionarelor,[4] la fixarea sistemului de transcriere fonetică şi la alte operaţii, fundamentează direcţiile de interes ale acestui demers de cercetare interlingvistică fără precedent şi îi subliniază importanţa. Astfel, de exemplu, este pus în lumină faptul că, din punct de vedere metodologic, comparaţia multilinguală nu poate face abstracţie de situaţia în spaţiu a limbilor cercetate ; din acest punct de vedere, utilitatea ALE este uşor de imaginat dacă ne gîndim la însemnătatea atlaselor lingvistice de pînă acum pentru înţelegerea profundă a istoriei limbilor naţionale, a dinamicii relaţiilor dintre variantele lor teritoriale, a faptelor de bilingvism etc. În planul teoriei, de la un astfel de atlas se aşteaptă un aport de seamă în discuţia asupra universaliilor lingvistice, sarcină căreia un atlas mondial i-ar putea satisface toate exigenţele.

La acest nivel de preocupări, obiectivul de bază al *Atlasului limbilor Europei* este acela ca, în cadrul comparării familiilor de limbi, să prezinte alături fapte comparabile din limbi înrudite sau neînrudite, vizînd lămurirea unor probleme de teoria limbii cum ar fi tipologia lingvistică, structuri analoge în limbi neînrudite etc. În acest scop, faptele de limbă cercetate şi prezentate pe hărţi sînt din domeniile foneticii şi fonologiei, morfologiei, lexicologiei, semanticii, sintaxei şi frazeologiei.

Introducerea la *Atlasul limbilor Europei* prezintă o ipoteză de lucru fundamentată teoretic şi metodologic, căreia dialectologi din 30 de ţări europene[5] au început să-i dea viaţă prin eforturi reunite, într-o lucrare care va verifica, în condiţii de o mare complexitate, posibilităţile şi avantajele metodei geografiei lingvistice.

Stelian Dumistrăcel

ADRIAN FOCHI, *Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea : Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Minerva, 1976, 391 p.

Publicarea volumului are ca obiectiv principal „introducerea în circuitul ştiinţific" a informaţiilor referitoare la cultura populară românească din manuscrisele cu răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densuşianu. După părerea lui Adrian Fochi, acesta este „fondul cel mai important ca sursă folclorică şi etnografică din ţara noastră" şi „nu se poate face nici o cercetare temeinică de folclor şi etnografie în ţara noastră fără cunoaşterea şi utilizarea acestui material" (p. X).

Deşi Ion Muşlea considera că răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu „constituie cel mai important material folcloric românesc" (Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, Minerva, 1970, p. 72), cert este că, indiferent de prioritatea valorică, cele două fonduri, cuprinzînd informaţii din peste 1340 de localităţi, constituie o bază documentară ce nu mai poate fi omisă în nici o cercetare de etnologie românească. Tocmai de aceea, în tabelul cu cotele şi paginile volumelor, localitatea, numele

[3] Comitetul naţional român, creat în 1973, este format din acad. I. Coteanu, preşedinte, B. Cazacu, I. Pătruţ, vicepreşedinţi (membri desemnaţi în comitetul internaţional), Teofil Teaha, E. Vrabie, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (Bucureşti), P. Neiescu, Laszlo Murádin (Cluj-Napoca), Ştefan Binder, I. Stan (Timişoara), V. Arvinte, Stelian Dumistrăcel (Iaşi), membri ; secretar este N. Saramandu.

[4] Pînă acum a fost definitivat primul chestionar (onomasiologie, vocabular fundamental), cu care s-au făcut deja anchete, pe baza rezultatelor cărora este în curs de pregătire o primă fasciculă din ALE, cuprinzînd răspunsurile la 30 de întrebări. Sînt în curs de definitivare chestionarele referitoare la morfologie, formarea cuvintelor, fonologie, semasiologie, sintaxă etc.

[5] Anchete speciale se fac şi pentru dialectuli din insulele Faeroe şi pentru limbile ţigăneşti.

colaboratorului şi data culegerii, Adrian Fochi indică localităţile din care a primit răspunsuri şi B. P. Hasdeu.

Pe lîngă valoarea intrinsecă a textelor folclorice şi a descrierilor de obiceiuri aflate în manuscrisele primite de Nicolae Densuşianu, Adrian Fochi semnalează şi valoarea documentară a comentariilor unor informatori privitoare la condiţiile istorico-sociale, la factorii care au condiţionat dinamica fenomenelor folclorice.

În încheiere, după prelucrarea întregului material, Adrian Fochi desprinde şi cîteva sugestii pentru posibile cercetări, din care reţinem o amplă descriere, în peste 300 de răspunsuri, a obiceiului *vălăritului*; extinderea ariei de răspîndire a obiceiului *Scaloianul* pe întreg teritoriul românesc (nu numai în Oltenia şi Muntenia, cum s-a crezut o vreme); atestarea unor fenomene rare: *agănăul* (dans ritualic), *craii* (obicei cu caracter etico-juridic), *roata de foc* (rit ce însoţeşte obiceiul „strigării peste sat"), *Domnul de rouă* (personaj mitologic); elemente inedite în legătură cu Novăceştii ş.a. S-ar mai putea menţiona, pentru bogăţia şi varietatea informaţiilor, paragraful cu refrene de colind, consideraţiile despre „Ler Domnul" şi multe altele.

Întrucît din manuscris au fost selectate şi publicate textele literare de către I. Oprişan, în ediţia critică N. Densuşianu, *Vechi cîntece şi tradiţii populare româneşti. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric" (1893—1897)*, Bucureşti, Minerva, 1975, Adrian Fochi a renunţat la editarea integrală a materialului, cum, probabil, a intenţionat.

Deşi lucrarea se intitulează *Datini şi cresuri*, formulare destul de largă, dealtfel, o serie de capitole depăşesc limitele titlului, cuprinzînd relatări istorico-sociale *(Cătănia, Haiducia, Răzeşii şi boierii)* sau de interes strict etnografic *(Luntre monoxile, Spălarea aurului)*.

Atît din mărturisirile lui Ion Muşlea (*op. cit.*, p. 80—81), cît şi din cele ale lui Adrian Fochi (p. LIX), reiese că aceste lucrări, cu profil înrudit, au necesitat un volum imens de muncă. Pe de o parte, o muncă brută, dar migăloasă, de notare a atîtor cote (cifre de volume şi pagini), pe de altă parte, dificultăţi, probleme, uneori insolubile, de clasare şi prezentare a materialului. Ambele lucrări au un caracter de repertoriu, de inventar al tuturor manifestărilor folclorice atestate în manuscrise. În alcătuirea lucrării sale, Adrian Fochi a renunţat la ideea de tipologie (după care a fost organizat materialul din chestionarele lui B. P. Hasdeu). Capitolele, purtînd fiecare cîte un titlu, sînt ordonate alfabetic, amintind de metoda adoptată de Ovidiu Bîrlea în *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1976. Dacă pentru un domeniu restrîns la un singur gen folcloric, formula de dicţionar este binevenită, în cazul lucrării lui Adrian Fochi, care cuprinde fenomene dintre cele mai diverse (credinţe, superstiţii, obiceiuri ritualice, obiceiuri calendaristice, practici magice, legende, tradiţii istorice etc.), credem că ar fi fost mai adecvată o tipologie. Oricare ar fi principiul de ordonare a materialului, se ivesc, însă, situaţii cînd o informaţie trebuie inclusă în mai multe capitole. Aceste situaţii se rezolvă prin trimiteri de la un capitol la altul. Pentru altele, se găseşte o altă rezolvare: indicele tematic. Indicele îşi justifică prezenţa în măsura în care cuprinde fenomene care, din diferite motive, nu au fost incluse în catalogul general, dar reluarea în indice a unora din titlurile capitolelor este derutantă, avînd în vedere că lucrarea însăşi are un caracter de indice. Confruntînd *Cuprinsul* cu *Indicele tematic*, constatăm numeroase reluări, în total 67 din cele 127 de capitole ale cărţii, deci tot atîtea capitole sînt incomplete, în privinţa trimiterilor. Cercetătorul interesat de una din aceste probleme va putea depista toate informaţiile numai dacă va avea curiozitatea să parcurgă şi indicele tematic, asupra căruia nu este avizat în nici un fel în prefaţă. Pentru unele teme, însă, nici lectura capitolului, dublată de lectura paginilor la care trimite indicele, nu va putea asigura cunoaşterea integrală a atestărilor. La obiceiul *Paparuda*, de exemplu, nu este semnalată descrierea din Ciubanca (ms. 4554, p. 204—205) a obiceiului *Păpălugăr*, deşi ea figurează la capitolul *Sf. Gheorghe* (p. 305—306). Sub titlul *Glie verde* figurează doar informaţiile care menţionează practica „la Paşti" şi „cînd auzi cucul cîntînd prima dată". Totuşi, la obiceiurile de *Ispas*, apare şi „glia verde" (p. 152), iar la capitolul *Sf. Gheorghe*, atestările pentru brazde verzi cu crengi de salcie (apare chiar termenul *glie)* ocupă aproape patru pagini (p. 288—292). Deficitar din acest punct de vedere este şi capitolul *Alimente rituale*. Sînt omişi colacii care se fac pentru morţi la Joimari, numiţi *năprosnii* (pomeniţi la p. 181, capitolul *Joimarele)*, colacii antropomorfi numiţi *văcălii*, care se dau la vaci în ziua de Florii (atestaţi la p. 130, capitolul *Floriile)*. La colacii numiţi *pupeze* nu apare informaţia că se dau şi la *înfirtăţire* sau *însurăţire* (cum reiese din capitolul respectiv, p. 156—157) şi nici la colacii numiţi *sfinţi* nu se semnalează sinonimia cu *Mucenici*, pentru care există un mare număr de răspunsuri la capitolul cu acelaşi titlu.

Dificultăţile în delimitarea subiectelor au dus uneori la paralelisme sau la o prea mare dispersare a informaţiilor. Poate că nu erau necesare capitole separate pentru *Cele frumoase*, *Cele nepomenite*, *Cele sfinte*, *Dinsele*, *Ielele*, *Măiestrele*, *Rusaliile*, *Şoimanele*, *Vîntoasele*, întrucît

toate denumesc aproximativ aceleaşi fiinţe fantastice. Ar fi putut fi concentrate într-un singur capitol şi datele privitoare la *Mart a*, *Marţolea* şi *Marţi* (paragraf la capitolul *Zile le săptămînii*). Tot astfel *Strigoii* constituie un capitol separat, dar şi un paragraf la capitolul *Rai şi iad*, acest paralelism nefiind semnalat la nici unul din capitole. Consultînd şi indicele tematic, reiese că, de fapt, informaţiile despre strigoi sînt mult mai numeroase decît cele menţionate sub acest titlu. Capitolul *Movile* însumează tradiţii care s-ar fi integrat perfect în paragraful *Cosmogonie* din capitolul *Cerul şi Pămîntul*. Cum corelaţia nu este făcută, ambele capitole rămîn lacunare.

Unele pasaje din lucrare nu sînt suficient de sintetice, aceeaşi idee fiind repetată de mai multe ori, într-o formulare foarte apropiată, uneori chiar identică. Desigur sînt şi situaţii cînd reproducerea întocmai a unui răspuns pune în lumină o expresie populară, un termen sau chiar fonetisme, şi în aceste cazuri repetarea ideii se justifică. Ne referim, însă, la acele reluări care ar fi putut fi lesne concentrate fără a dăuna autenticităţii. Cîteva interdicţii impuse de sărbătoarea *Circovii* („nu lucrează femeile", „mai ales femeile nu lucrează", „ţin femeile") puteau fi concentrate într-o singură formulare. Aceeaşi remarcă se poate face la capitolul *Ciurica*, sărbătoare cînd „au şi femeile dreptul de a-şi bate bărbaţii" (p. 84) sau „au dreptul femeile să-şi bată bărbaţii" (p. 85). Credinţa că dacă rosteşti în casă „crai nou" sau „lună nouă" se sparg vasele se repetă de cinci ori, în formă aproape identică (p. 104), iar invocaţia „Crai nou/Sănătos m-ai găsit/Sănătos să mă laşi" se reia de şi mai multe ori (p. 105). Unele capitole, printre care şi *Crai nou*, lasă impresia că au fost doar enumerate răspunsurile, fără a fi supuse unei operaţii de organizare.

Volumul *Datini şi eresuri* dezvăluie şi cîteva inconsecvenţe ale alcătuitorului său. Deşi nu-şi propune publicarea textelor poetice, la unele capitole sînt incluse şi astfel de texte, majoritatea prezente şi în volumul editat de I. Oprişan. Sporadic, apar şi nume de informatori, dar prezenţa lor nu pare a avea vreo motivaţie, cîtă vreme citarea informatorilor nu se face consecvent (dealtfel în contextul unei asemenea lucrări de sinteză nici nu interesează acest aspect). Se fac unele abateri şi de la sistemul de citare, care pot induce în eroare pe cititori: de regulă se enunţă o idee, un fenomen şi apoi se citează cota şi paginile manuscrisului. În capitolele *Căluşarii*, *Fraţii lunatici*, *Hopşa*, *Port femeiesc* şi *Spălarea aurului* ordinea este inversă: se dau întîi cota şi paginile, apoi se relatează conţinutul răspunsului.

În sfîrşit, o carenţă, poate nu din vina lui Adrian Fochi, dar care aduce prejudicii grave lucrării, este omiterea din tabelul la care se fac trimiterile a unui număr de aproape 200 de pagini din manuscrisul 4558, reprezentînd răspunsurile din judeţul Rîmnicu Sărat, dar la care se fac trimiteri pe tot parcursul lucrării.

Colaţionarea prin sondaj a volumului *Datini şi eresuri* cu ediţia alcătuită de I. Oprişan pune în lumină multe neconcordanţe. Deoarece nu ne-am propus să facem un inventar al tuturor inadvertenţelor, vom preciza doar natura lor, cu cîteva exemplificări.

În cele două tabele cuprinzînd cotele, paginile, localitatea, numele referentului, data primirii răspunsului, de foarte multe ori nu coincid paginile, numele localităţilor, numele referenţilor. Multe greşeli se vor fi strecurat la tipar, unele ar putea proveni din interpretarea diferită a grafiilor, dar altele apar inexplicabile. De exemplu, în manuscrisul 4545, în tabelul lui A. Fochi, la paginile 162^{r}—171^{v} apare satul *Balta*, iar în tabelul lui I. Oprişan, la paginile 162—173, satul *Stăncuţa*; tabelul lui *A*. Fochi indică, în manuscrisul 4546, la fila 39^{r-v}, satul *Cetăţeni din Jos*, iar cel al lui I. Oprişan, la paginile 39—40, *Cetăţenii din Deal*. În sfîrşit, cîteva nepotriviri de nume: nr. 4545: *Pecheanu* (Fochi) — *Tecneanu* (Oprişan); nr. 4546: *Popescu* (Fochi) — *Oprescu* (Oprişan); ms. 4547: *Florescu* (Fochi) — *Floreşteanu* (Oprişan) ş.a.m.d.

Multe neconcordanţe apar şi în textele editate. În *Colindul ciutei*, apar: *iezărel* (Fochi) — *cezărel* (Oprişan); *ziseră* (Fochi)—*ziceară* (Oprişan); *strcajă* (Fochi) — *strajă* (Oprişan); *se face* (Fochi) — *s-a face* (Oprişan). În colindul *Şoimul şi calul*, pe lîngă alte diferenţe, la I. Oprişan lipseşte refrenul *Leroleo*, iar în *Colindul judeţului mare* diferă refrenele: *Lerui* (Fochi) — *Leroi* (Oprişan). În acest din urmă colind există şi schimbări de timpuri ale verbelor: *alerga*, *lua*, *descuia* (Fochi) — *alergă*, *luă*, *descuie* (Oprişan).

Neavînd manuscrisele la îndemînă pentru a putea constata cauzele şi autorii erorilor, nu putem interpreta aceste inadvertenţe decît în sensul că au existat numeroase dificultăţi, rezolvate diferit de cei doi cercetători.

Ambele lucrări au meritul incontestabil de a fi scos la lumină un tezaur de informaţii şi texte folclorice. Totuşi pentru cercetările riguroase ale unor fapte folclorice, consultarea manuscriselor rămîne indispensabilă.

Lucia Cireş

CONSTANTIN MOHANU, *Fîntîna dorului*. Poezii populare din Ţara Loviştei, Bucureşti, Minerva, 1975, 682 p.

Apărută în cadrul colecţiilor regionale ca al VI-lea volum de folclor din Oltenia şi Muntenia, culegerea înmănunchează rezultatele unor cercetări îndelungate, în 26 de localităţi din Lovişte, „ţară" străveche şi bună păstrătoare a culturii populare. Cu toată importanţa ei pentru folclorul românesc, Loviştea a fost cercetată mai temeinic abia în ultimul deceniu, cînd s-au şi publicat, alături de volumul pe care îl prezentăm, încă două volume: *Folclor din Ţara Loviştei* (Boişoara, 1970), sub îngrijirea profesorului Mihai Pop, şi *Loviştc, mirific plai*, o colecţie de legende datorată lui N. Ciura-Genuneni (1971).

Colecţia lui Constantin Mohanu reprezintă cel mai bogat volum de folclor loviştean. Originar de pe aceste meleaguri şi pasionat al folclorului, cercetătorul a avut posibilitatea să revină mereu şi să realizeze cercetări succesive în care să urmărească nu doar simpla culegere, ci şi probleme legate de răspîndirea şi frecvenţa unor teme, motive şi imagini, de funcţionalitatea textelor, să participe la numeroase manifestări populare şi să observe pe viu fenomenele cercetate. Roadele acestor investigaţii asupra obiceiurilor şi asupra folclorului lor, ca şi asupra baladelor, cîntecelor şi strigăturilor se găsesc în prefaţă, unde este expusă şi metoda de lucru, una care a respectat principiile cercetării moderne, dar mai ales se găsesc în notele de la sfîrşitul volumului. Astfel, în legătură cu cîntecul liric, bunăoară, sînt urmărite raporturile acestuia cu ocupaţiile, cu fazele muncilor, cu anotimpurile, cu vîrsta şi sexul informatorilor, cu contextele de viaţă care generează anume trăiri interioare transpuse poetic. Datele cuprinse în note îndreptăţesc speranţa unei ediţii critice, la nivelul celor mai riguroase cerinţe.

Că Ţara Loviştei este o zonă de excepţie sub raport etnologic o dovedeşte mai ales folclorul obiceiurilor, în care s-au păstrat numeroase variante arhaice, deosebit de realizate artistic, implicînd vechimea, permanenţa şi bogăţia sufletească a creatorilor şi păstrătorilor lor. Dintre toate genurile se detaşează însă colindele, adevărate capodopere ale genului. Polifuncţionalitatea lor, conţinutul optimist, numeroasele imagini poetice cu valoare simbolică sînt caracteristici care fac din colinde adevărate imnuri de preamărire a vieţii, a calităţilor umane şi contribuie la cunoaşterea semnificaţiilor străvechi, precreştine ale sărbătorilor de iarnă.

Cîntecele lirice pun în lumină, de asemenea, diferite stadii de mentalitate; unele conservă vechi practici magice demult dispărute din viaţa satelor: „Fă-mă, Doamne, bob de mei,/Şi m-aruncă-ntre femei,/Să le-ascult vorba şi sfatul,/Cum îşi farmecă bărbatul./Ia pămînt de la mormînt,/Li-l pune la aşternut, /Să rămîie surd şi mut./La picioare ţîţele,/ Să-i ia dracul mintile . . ."; altele au o tematică nouă, legată de ultimul război sau de realităţi contemporane. Valoroase sub raport etnologic sînt cîntecele de război, în care conştiinţa unităţii naţionale este formulată expres, sau cîntecele despre Avram Iancu, conducătorul revoluţiei transilvănene de la 1848. Culegerea cuprinde numeroase texte lirice antologice. Aşa sînt cele despre ciobanul (soldatul) mort în singurătatea munţilor şi îngropat de natură, raportabile la testamentul ciobanului din *Miorita*.

Volumul reprezintă o selecţie, după criteriul valorii artistice, a întregului folclor poetic loviştean, sistematizat în folclorul obiceiurilor calendaristice (colinde, pluguşoare, urări, paparudă) şi ale vieţii de familie (naştere, nuntă, înmormîntare), în balade, cîntece şi strigături. Această sistematizare urmează cu fidelitate o schemă impusă de antologiile şi colecţiile din ultimele decenii. Şi dacă ea este potrivită în cea mai mare parte, două grupe din cadrul liricii populare ar putea comporta discuţii. Una este aceea a *cîntecelor despre natură*, fără suficient temei constituită, nu numai în această colecţie, ci şi în altele, întrucît cîntecul popular românesc nu cunoaşte texte propriu-zise despre natură. Natura apare frecvent în poezia păstorească, haiducească, de dragoste, de înstrăinare etc., dar ea constituie cadru pentru sentimentele umane; între ea şi om se stabilesc corespondenţe fin nuanţate. Ea este, fără îndoială, universul predilect al poeziei noastre, dar totdeauna în relaţie cu omul; omul însuşi este un element al naturii şi existenţa lui se integrează în marele circuit al mutaţiilor care patronează viaţa organică. Prezenţa naturii în poezia noastră „nu reprezintă o arie tematică preferenţială", ci este ca o „obsesie a formelor rituale în perimetrul cărora natura devine o *hierophanie supremă*" (A.E. Baconsky). De aceea cititorul poate descifra în textele încadrate de obicei în poezia naturii, în fiece colecţie, fie poezii de dragoste, fie de înstrăinare, păstoreşti, haiduceşti, de amărăciune etc. Tot atît de puţin se justifică, firesc din alte motive, şi categoria *cîntecelor de lume*, în care sînt cuprinse texte ce aparţin altor ca-

tegorii ale liricii populare. Dar asemenea probleme de clasificare sînt inerente prin însăşi natura cîntecului popular.

Deşi Ţara Loviştei se mărgineşte cu Transilvania, a cărei influenţă se resimte în cîntecele despre Avram Iancu, în cîntecele de cătănie şi război, uneori chiar în cîntecele de dragoste şi dor, deşi valea Oltului a fost loc de trecere a ciobanilor ardeleni spre cîmpia Dunării cu oile la iernat, dovadă fiind numeroasele sate de ungureni din această zonă, totuşi cîntecele populare aparţin prin structură poetică şi prin conţinut sudului ţării. Ele sînt mai ample, imaginile se grupează eteroclit, sentimentele sînt mai exteriorizate, numeroase grupe tematice (cele păstoreşti, haiduceşti, de înstrăinare, de cătănie şi război) cuprind imagini de poezie erotică în care sentimentele nu se decantează de concretul situaţiei. Chiar şi în poezia haiducească tematica erotică pare a fi uneori mai bogată decît cea socială, poate şi datorită distanţării în timp de fenomenul social pe care îl reflectă. Imaginea raporturilor cu poezia transilvană ar fi fost probabil alta, dacă se reproduceau mai multe texte din localităţile aşezate în nordul zonei cercetate, în imediata vecinătate a Transilvaniei.

Dincolo însă de aceste gînduri pe care ni le-a sugerat lectura, prin numeroasele lui calităţi, volumul lui Constantin Mohanu reprezintă o contribuţie importantă la cunoaşterea poeziei populare româneşti aşa cum s-a păstrat ea în satele loviştene pînă în vremuri apropiate de noi. Editura „Minerva" îşi face merite notabile publicînd volume de folclor tot mai valoroase, chiar dacă acestea apar rar.

Nicolae Bot

DEMETRIU BOER, MIRCEA VASILE STĂNESCU ARĂDANUL, ŞTEFAN CACOVEANU, *Poveşti din Transilvania*. Ediţie îngrijită de Ovidiu Bîrlea şi Ion Taloş. Prefaţă de Ovidiu Bîrlea, Cluj-Napoca, Dacia, 1975, 224 p.

Nimic nu pare să indice, în cazul acestor *Poveşti din Transilvania*, că ar fi vorba de o apariţie mai puţin obişnuită. Titlul însuşi, anume ales pentru a delimita, pe cît posibil, aria folclorică investigată, este prea general pentru a o putea face, sugerînd, mai degrabă, condiţia unei culegeri oarecare de poveşti, de felul acelora, numeroase, care au fost ori ar putea fi oricînd publicate. O atare impresie este întreţinută şi de împrejurarea că autorii culegerii: Demetriu Boer, Mircea Vasile Stănescu Arădanul şi Ştefan Cacoveanu, odinioară nume de prestigiu ale culturii transilvănene, sînt actualmente prea puţin cunoscuţi folcloriştilor, vechea lor reputaţie datorîndu-se, în bună măsură, cu totul altor preocupări: Boer, ca „secund" al lui Bărnuţiu în acţiunea de a impune limba română, în locul celei latine, în şcolile Blajului; Stănescu Arădanul, ca scriitor şi, în special, ca redactor al mai multor publicaţii literare, una dintre ele, „Gura satului", avîndu-l în redacţie pe Ioan Slavici, practicant, pe atunci, în biroul avocaţial al folcloristului; Cacoveanu, prieten şi coleg al lui Eminescu, căruia i-a închinat frumoase pagini memorialistice, dar şi autor de poezii de inspiraţie folclorică, una dintre ele, *Floarea soarelui*, bucurîndu-se de aprecierea exigentului Maiorescu.

Ca folclorişti, în schimb, au rămas puţin sau de loc cunoscuţi, atît Mircea V. Stănescu (a cărui broşură de *Proză populară. Poveşti culese şi corese*, tipărită în 1860, este, de multă vreme, o adevărată raritate bibliografică), precum şi, mai ales, Demetriu Boer şi Ştefan Cacoveanu, culegerile lor de poveşti, realizate curînd după 1850, pe cînd interesul arătat naraţiunilor populare era abia în faşă la noi, păstrîndu-se în manuscris, cea dintîi în Fondul Blaj al Bibliotecii Academiei R.S.R., Filiala Cluj (ms. 568), cea de a doua în Arhiva Sectorului de etnografie şi folclor din Cluj-Napoca (ms. 965). Reunite acum, sub îngrijirea competentă a lui Ovidiu Bîrlea şi Ion Taloş, cele trei colecţii, altminteri distincte, au darul de a confirma existenţa unei frumoase tradiţii de culegere a literaturii populare în cîteva renumite centre şcolare ale Transilvaniei secolului trecut, Blajul în special, atît de bogat în asemenea preocupări, încît revine, cu obstinaţie, în mai toate discuţiile privitoare la prodigioasa folcloristică transilvăneană. Cum s-a întîmplat, dealtfel, şi în cazul de faţă, fiecare dintre cei trei culegători fiind legaţi, într-un fel sau altul, de numele şi folcloristica Blajului.

O vreme profesor la Blaj (ambiţie pe care a nutrit-o şi Ştefan Cacoveanu, fără succes însă), Demetriu Boer pare a-şi fi datorat interesul pentru poveşti îndemnurilor lui Ti-

motei Cipariu, el însuși culegător de narațiuni populare, inedite pînă nu demult. Un îndemn similar a primit, cu siguranță, și Ștefan Cacoveanu, nu însă din partea lui Cipariu, ci a lui I. Micu-Moldovan, la a cărui culegere de literatură populară a și colaborat, pe vremea cînd se număra printre elevii liceului din Blaj. Pînă și Mircea V. Stănescu, care aparținea, de fapt, altei „școli" folcloristice, aceea, de la Arad, a lui Atanasie Șandor și At.M. Marienescu (printre ai cărui colaboratori se număra), era în legătură cu Blajul, cu Moldovănuț în special, unul din elevii acestuia trimițîndu-i cîteva balade populare. La rîndul său, Stănescu era în corespondență cu I. Micu-Moldovan, căruia îi împărtășea proiectele sale folcloristice, expediind la Blaj, conform promisiunii inițiale, 204 exemplare din broșura tipărită de povești, destinate a se vinde în folosul muzeului școlar din localitate.

Tot Blajului, respectului pentru autenticitate, răspicat propovăduit, aici, de Timotei Cipariu („... poezia populară să rămînă populară, nu literară"), își datorează cele trei colecții valoarea lor științifică, dovedind și ele că folcloristica românească, cea transilvăneană în special, a pornit la drum sub bunele auspicii ale respectării autenticului folcloric.

Fără să fi fost stenografiate sau scrise după dictat — de înregistrarea mecanică a folclorului nici vorbă nu putea fi pe atunci — poveștile culese de Boer (2 texte), Stănescu Arădanul (7 texte) și Ștefan Cacoveanu (39 de texte, dintre care 21 sînt reproduse integral, celelalte 18 fiind rezumate, în *Anexă*, pentru a putea fi și ele utilizate de specialiști) se mențin în imediata apropiere a ceea ce oferea, la acea dată, terenul folcloric, înregistrînd detalii, motive și episoade aievea existente în repertoriul povestitorilor populari, unele cunoscute, altele, în schimb, foarte rare, inedite chiar, sau neobișnuit îmbinate, ceea ce conferă culegerii o deosebită valoare documentară. Schema narațiunii este și ea autentic folclorică, după cum și stilul culegătorilor (mai anevoios la Stănescu, sprinten, în schimb, la Boer și Cacoveanu) poartă pecetea stilului popular narativ, dovada constituind-o marea frecvență a dialogului, a termenilor dialectali și a formulărilor cristalizate. Sub acest aspect cea mai valoroasă este colecția lui Demetriu Boer, posesor al unui indiscutabil har scriitoricesc (după Ovidiu Bîrlea, autorul documentatei prefețe, Boer „precede scrisul zvelt, plin de sevă, al lui Ion Codru-Drăgușanu din *P regrinul transilvan*"), „stilul său exemplar, de scriitor matur, elaborat pe baza celui popular", conferind celor două povești calitatea de a fi „primele basme fantastice scrise în limba română, într-un stil care este foarte apropiat de cel autentic, folcloric".

Impresia de autentic este sporită, în cazul poveștilor lui Boer, și prin notarea amănunțită a detaliilor tehnice ale culegerii, absente, pînă tîrziu, la alți culegători de literatură populară, datele comunicate în legătură cu personalitatea unuia dintre povestitori, surprinzător de amănunțite pentru acea vreme, constituindu-se într-o veritabilă fișă de informator, prima, atît de completă, realizată la noi: „Micu Chișu Ilie din Tășnad — Sărăad, de 50 ani, fără prunci, lucrătoriu cu mîinile, fără posesiune de pămînt, fiind tot șerbitoriu, fecior de diac la biserică în Uinimăt. Jucător de cărți".

Atari date lipsesc cu desăvîrșire din broșura lui Stănescu și nu apar decît sporadic în culegerea lui Cacoveanu, care notează localitatea (uneori și informatorul), dar numai în cazul a 12 texte, celelalte povești fiind adunate, după Ovidiu Bîrlea, din Ciugudul de Sus, localitatea de baștină a culegătorului. Ceea ce nu este deloc exclus, chiar dacă nu neapărat pentru toate poveștile, întrucît unele par a proveni „de la Nicolae Mihu, poreclit Chenderi, de loc din Veza", așa numitul „măgărar de la seminar", „un mare povestaș și vornic de nunți", Cacoveanu însuși mărturisind, în cunoscutele sale amintiri despre Eminescu: „eu încă am scris de la el mai multe povești, balada Marcului și o orație de nunți".

Indiferent de proveniența lor, poveștile lui Ștefan Cacoveanu, în special acelea, de valoare antologică, în care „impresia de autentic este de grad maxim", se apropie de „istoriile populare" ale lui Demetriu Boer, amîndoi culegătorii dovedind, îndată după 1850, „că și graiul țărănesc din Ardeal poate zămisli opere demne de a fi admise în panteonul literar".

Virgil Florea

LUTZ RÖHRICH, *Sage und Märchen. Erzählforschung heute* (Legendă și basm. Cercetarea narațiunilor populare astăzi), Freiburg—Basel—Wien, Herder [Verlag], 1976, 348 p

Lutz Röhrich se numără astăzi printre folcloriștii cei mai de seamă pe plan internațional. Opera lui însumează cel puțin șapte cărți, unele cunoscînd mai multe reeditări. Amintim: *Märchen und Wirklichkeit* (ed. a III-a, *Wiesbaden*, 1974), *Erzählungen des späten Mittelalters*

und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart (I—II, Bern-München, 1962, 1967), *Gebärde—Metapher—Parodie. Studien zur Sprache und Volksdichtung* (Düsseldorf, 1967), *Sage* (Stuttgart, 1966), *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* (I—II, Freiburg-Basel-Wien, 1973), aceasta din urmă premiată de Universitatea din Chicago cu „Chicago Folklore Prize" .

Acestor cărți, care constituie o operă cu adevărat remarcabilă pentru o viață de om (Röhrich s-a născut la 9.10.1922), le-ar putea fi adăugate unele antologii *(Deutsche Volkslieder*, I—II, Düsseldorf, 1965, 1967, în colaborare cu R. W. Brednich) și ediții *(Deutsche Sagen*, de Frații Grimm), apoi coeditarea unui manual colectiv inițiat de el *(Handbuch des Volksliedes*, I—II), a unei mari enciclopedii *(Encyklopädie des Märchens* I, 1975—1977). În afară de acestea, Röhrich a realizat numeroase studii pe care le-a risipit cu generozitate în publicații regionale, în volume omagiale etc. Alcătuind volumul pe care îl prezentăm aici, autorul a făcut o selecție din studiile sale, reținîndu-le numai pe acelea care se referă la legendă și basm. Dealtfel, cercetarea prozei populare, îndeosebi a legendei, a constituit cea mai statornică preocupare a lui Röhrich, începînd de la teza sa de doctorat *(Die dämonische Gestalten der schwäbischen Volksüberlieferung)* și de la întîiul său articol *(Eine antike Grenzsage und ihre neuzeitlichen Parallelen*, 1949/1950).

Cele 16 studii ale volumului sînt grupate în patru capitole : *Allgemeines und Grundsätzliches* (Generale și principale, p. 9—43), *Landschaften und Sammlungen* (Provincii și colecții, p. 44—124), *Figuren und Motive* (Figuri și motive, p. 125—291) și *Zusammenfassung* (Încheiere, p. 292—301). La p. 303—333 sînt grupate notele bibliografice (de subsol) ale studiilor, iar la pag. 334—348 e publicat indicele volumului (autori și probleme). Primul capitol, care cuprinde trei studii, cercetează *chipul omului în literatura populară*, discută *argumente pro și contra basmului* și stabilește *ce trebuie și ce poate să realizeze cercetarea legendelor*. Röhrich se confruntă aici cu marile probleme care se ridică în fața folcloristicii de azi, cu unele păreri exprimate în occident, după care folclorul, ca produs al societății preindustriale, nu și-ar mai găsi justificare în școală, în educație în general, în lumea supraindustrializată. Autorul demonstrează, cu argumente din cultura populară de limbă germană, că folclorul nu este „o colecție de naivități", că „modelul antropologic" al literaturii populare nu e altul decît cel al literaturii scrise. Basmul provine, impresionează, înaripează fantezia, arată cum eroul învinge toate piedicile care îi apar în cale, cum sînt rezolvate situațiile conflictuale, cu un cuvînt, basmul îl învață pe copil spiritul de dreptate, îl face atent asupra „diferențelor și conflictelor sociale". Röhrich subliniază că basmul continuă să atragă pe toți copiii, că el cunoaște chiar o uriașă expansiune : discurile cu povești aduc producătorilor cîștiguri de milioane, „povestitoare profesioniste călătoresc de la școală la școală și de la grădiniță la grădiniță", ora copiilor de la radio și televiziune este de neimaginat fără basme, nici un teatru nu renunță la includerea în programul său de sărbători a poveștilor pentru copii, au fost întemeiate „grădini de basme", poveștile au trecut în benzi desenate, în caricaturile revistelor ilustrate, în parodii care devin bestseller, în reclame industriale sau în filme de tot felul. Folclorul rămîne așadar, chiar și în condițiile societății supraindustriale, o componentă culturală de bază.

Capitolul al doilea al cărții, care se referă la provincii și colecții, cuprinde studii de istoria folcloristicii, începînd cu postfața la ediția *Deutsche Sagen* de Frații Grimm (1965), cartea a cărei influență asupra culegerii legendelor populare nu va putea fi stabilită niciodată la adevăratele ei proporții. Provinciile care l-au interesat pe autor sub raportul legendelor sînt Suabia, Elveția alemană, Pădurea Neagră, Renania, așadar locurile natale și cele prin care l-au purtat anii de studii și de profesorat. Principalele colecții ale Elveției de limbă germană, publicate de Arnold Büchli, Josef Müller, Melchior Sooder, Josef Guntern, K. W. Glaettli, Alois Senti, sînt cercetate în tematica și motivele lor individuale ; legendele din Pădurea Neagră (publicate de Bernhard Baader, Ernst Meier, Anton Birlinger, Johannes Künzig ș.a.) sînt prezentate global, cu localizările și personajele lor (spiritele apei și ale pămîntului, pitici, vrăjitoare etc.) cu situații extraordinare (invazia șerpilor), cu explicarea unor nume topice ș.a.m.d., dar fără a neglija pe purtătorii legendelor, cu mentalitatea lor, nici terminologia și specificitatea tematică a legendelor ; Suabia e privită mai ales ca zonă de relict, care conservă numeroase legende referitoare la ființe demonice, pentru ca Renania să-l intereseze pe autor în special sub raportul pătrunderii elementelor istorice în legendă (cetăți, personalități etc.).

Capitolul al treilea e consacrat tratării monografice a unor teme de legendă. Cea mai importantă e monografia legendei referitoare la „Stăpînul fiarelor" *(Europäische Wildgeistersagen)*, produs al străvechii mentalități vînătorești de pe cele dintîi trepte culturale ale umanității ; Röhrich o atestă la populațiile de vînători din nordul Asiei, din Caucaz, din cele două Americi, din Africa și, bineînțeles, din unele țări europene. „Stăpînul fiarelor" este tatăl și ocrotitorul animalelor sălbatice, mai ales al celor de sex feminin și al celor tinere ; el nu admite

sacrificarea fără rost a fiarelor; cunoaşte numele tuturor animalelor sălbatice; a dat vînătorului arma şi permite acestuia să vîneze, în anumite limite; o neînţelegere între vînător şi „Stăpînul fiarelor" atrage după sine insucces la vînat. Röhrich demonstrează prezenţa unei asemenea figuri mitice la populaţiile tribale, în documente care datează din secolul al III-lea î.e.n. şi la popoarele europene de azi. Această legendă a fost luată în considerare şi de M. Eliade *(Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris, Payot, 1976), pentru a susţine că ca s-a născut „în timpul celor din urmă faze ale hominizării", înainte ca omul să se fi desprins cu totul de animal (cf. D. Micu, *O sinteză de istorie a spiritualităţii arhaice*, în „Steaua", 1977, nr. 2, p. 23). Röhrich nu indică bibliografie românească. Folclorul nostru cunoaşte însă şi el un asemenea personaj legendar: Sf. Andrei e „stăpînul lupilor", „e mai mare peste fiarele sălbatice" (Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1970, p. 407); Sf. Dumitru e „păzitor de fiare" *(ibid.*, p. 402), Sf. Petru dezleagă fiarele *(ibid.*, p. 350); el e comandant, căpitan, patron, şef, împărat sau stăpîn al lupilor, poartă grija lupilor, le repartizează hrana, încuviinţează ce vite să sfîşie lupii *(ibid.*, p. 381—383; cf. şi Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, 1976, p. 306—308). Se cunoaşte de asemenea un „domn al păsărilor" (cf. L. Şăineanu, *Basmele române...*, Bucureşti, 1895, p. 372).

Bibliografia de pînă acum referitoare la ciclop e imensă (e plăcut să constaţi că autorului nu i-a scăpat importanta lucrare a lui Şăineanu, *Basmele române...*, care, la p. 94—106, cercetează materialele româneşti aferente). Totuşi Röhrich aduce o perspectivă nouă, cercetînd *Redacţiile medievale ale basmului Polifem şi relaţiile lui cu tradiţia extrahomerică*. Autorul constată că legendele care au diferenţe faţă de varianta Homer nu pot fi considerate prelucrări sau degradări ale acesteia; ele sînt mai degrabă independente faţă de Homer, eventual sînt prehomerice sau cel puţin forme paralele ale legendei din Odiseea.

Acelaşi capitol cuprinde şi alte studii de interes deosebit: *Tabu-ul în credinţe, legende şi basme. Legenda despre alungarea şerpilor, O legendă antică despre graniţă şi paralelele ei moderne, Basme despre diavol şi legende despre diavol, Rumpelstilzchen. Despre pluralitatea metodelor în cercetarea naraţiunilor populare.*

Volumul se încheie cu studiul *Problema continuităţii în cercetarea prozei populare*. Această problemă a preocupat pe mulţi cercetători germani în ultimul deceniu. Volumul *Kontinuität? Geschichtlichkeit und Dauer als volkskundliches Problem (Continuitate? Istoricitatea şi durata ca problemă etnografică)*, editat de H. Bausinger şi W. Brückner (Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1969) cuprinde 11 studii care cercetează acest subiect în mitologie, în tradiţia istorică, în obiceiuri, în structura familiei, în alimentaţia populară şi, prin L. Röhrich, în proza populară. Continuitatea fenomenelor folclorice e privită diferit de către cercetători: unii o neagă cu totul, alţii o acceptă fără rezerve. Röhrich susţine că principala formă de manifestare a continuităţii în proza populară o reprezintă regenerarea permanentă a tipurilor de bază; există însă şi elemente care provin din cultura premergătoare celei scrise, ca şi altele, care provin din cultura tipărită, ceea ce reprezintă forme de continuitate, dar pe alt plan. Spirit iscoditor, analist obiectiv, Röhrich reuşeşte aşadar să diferenţieze feluritele aspecte ale fenomenului continuităţii.

Studiile lui Röhrich, reproduse întocmai sau revizuite şi lărgite faţă de întîia lor publicare, ne oferă imaginea drumului pe care l-a parcurs autorul de la începuturile activităţii sale (1949) pînă în prezent. Ceea ce uneşte toate aceste studii este punctul de vedere al antropologiei culturale, care stă la baza fiecăruia dintre ele, informaţia vastă, interpretarea totdeauna înnoitoare, originală, acurateţea şi exactitatea limbajului; sînt calităţi care fac ca lectura volumului să fie pe cît de interesantă, pe atît de plăcută.

Ion Taloş

MATILDA CARAGIU MARIOŢEANU, ŞTEFAN GIOSU, LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, ROMULUS TODORAN, *Dialectologie română*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1977, 286 p.

Adresîndu-se studenţilor în filologie, manualul de dialectologie pe care îl prezentăm, de o certă ţinută ştiinţifică, este rezultatul unei colaborări interuniversitare, fiind elaborat de cadre didactice care predau această disciplină la universităţile din Bucureşti, Cluj-Napoca şi Iaşi. Cunoscuţi prin publicarea unor volume, studii sau articole privind probleme teoretice, ale dialectologiei generale, şi de dialectologie românească (dialectele sud-dunărene, repartiţia dialectală a dacoromînei, descrierea varietăţii sale teritoriale sub aspectul foneticii şi fonologiei, morfo-

logiei, sintaxei sau lexicului), autorii au prezentat problematica disciplinei sistematizînd-o, eficient, pe baza programei universitare[1]; un prim cîștig, pornind de la locul pe care îl ocupă dialectologia între celelalte discipline lingvistice, este sublinierea rolului important pe care îl au cercetările dialectale pentru studiul istoriei limbii române.

În conformitate cu planul anunțat, problemele *generale* tratate sînt obiectul și importanța dialectologiei, noțiunile ei de bază (limbă, dialect, grai și granițe dialectale), istoricul și evoluția cercetărilor dialectale, sistemele de transcriere fonetică, metode specifice. După un scurt istoric privind formarea lor, sînt descrise cele patru dialecte ale limbii române (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân). Descrierea dialectului dacoromân se face și din punctul de vedere al subdiviziunilor sale teritoriale, „ceea ce, în absența unor studii de geografie lingvistică sau atlase lingvistice, nu a fost posibil, decît într-o foarte mică măsură, pentru dialectele sud-dunărene" (*Prefață*, p. 3). O parte specială a volumului o constituie anexa cuprinzînd texte din toate dialectele și graiurile limbii române. Dat fiind scopul practic al publicării lor, aceste texte sînt însoțite de comentarii și adnotări, ceea ce le imprimă nota originală de caiet de lucrări practice.

Harta publicată la sfîrșit, consacrată răspîndirii aromânilor, meglenoromânilor, istroromânilor și drumurilor de transhumanță ale păstorilor aparținînd acestor populații precum și dacoromânilor, oferă un suport concret reprezentării ideilor legate de romanitatea orientală.

Partea întîi a lucrării pune în lumină progresele în gîndirea dialectologică și în metodologia cercetărilor; din această perspectivă, nivelul științific al manualului este asigurat de cantitatea și calitatea informațiilor, de bibliografia consultată și recomandată cititorilor. Capitolele și paragrafele consacrate dialectologiei românești (istoric, problematica structurii dialectale a românei) evidențiază o tradiție bogată, realizări remarcabile, orientarea spre încadrarea cercetărilor din această disciplină în preocupările majore ale istoriei limbii și a poporului român. Astfel, dialectologia nord- și sud-dunăreană sînt luate în considerație în egală măsură ca părți constitutive ale dialectologiei românești, chemată să contribuie substanțial la discuția, de pe o bază riguros științifică, asupra formării poporului român și a limbii sale, prin argumentul u n i t ă ț i i lingvistice.

O problemă controversată încă a dialectologiei românești, aceea a varietăților principale care se pot distinge în cadrul dacoromânei este prezentată la nivelul stadiului cercetărilor acesteia: cerinței didactice punînd accentul pe informare îi corespunde descrierea celor cinci subdialecte (*moldovean, bănățean, crișean, maramureșean* și *muntean* — termenii aparțin autorei), dar nu lipsește punctul de vedere tot mai mult acceptat în ultimul timp de către specialiști, după care se poate vorbi de două tipuri fundamentale, tipul nordic sau moldovenesc (cuprinzînd primele patru „subdialecte") și tipul sudic (sau muntenesc).

Orientării actuale privind integrarea învățămîntului cu cercetarea științifică și cu practica îi răspunde preocuparea autorilor de a face din manualul publicat un instrument pentru inițierea studenților în munca de cercetare științifică în domeniul studierii graiurilor populare românești, în special prin capitolul consacrat aspectelor metodologice ale disciplinei, care dobîndește astfel o semnificație aparte. Sînt discutate, cu grija chiar pentru detaliu, metodele de adunare a materialului, modalitățile de prezentare și de interpretare. Numeroase fapte referitoare la elementele anchetei (*chestionar, anchetator, informator*) și la desfășurarea ei sînt expuse sub formă de recomandări și indicații practice.

Se poate observa însă că punctul de vedere al manualului în ceea ce privește *finalitatea* anchetei (monografii dialectale, atlase lingvistice) rămîne mai curînd „clasic", căci atenția acordată culegerii și publicării *textelor dialectale* este destul de redusă[2] — aspect care vine în contradicție chiar cu faptul că în acest volum sînt publicate un număr apreciabil de texte (la care ne-am referit mai sus), care, desigur, constituie un prețios material pentru lucrările de seminar. Dealtfel, preocuparea pentru înregistrarea textelor dialectale paralel cu anchetele pentru atlasele lingvistice, inovație a dialectologiei românești (Emil Petrovici și Sever Pop), aplicată și de autorii atlaselor lingvistice românești regionale, reprezintă nu numai o lărgire a posibilităților de investigare a graiurilor[3], ci a determinat în același timp și un interes sporit pentru aspectele practice ale anchetei, care prezintă importanță pe linia *introducerii* în cercetare, dat fiind că astăzi se lucrează pe teren mai ales cu magnetofonul.

---

[1] Autorii fiecărui capitol sînt anunțați la început, pe foaia de titlu, și în *Cuprins*.

[2] La fel se prezintă lucrurile, dealtfel, și în una din cele mai recente cărți de specialitate: Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, 1975.

[3] Cf., de exemplu, Andrei Avram, *Où en sont les recherches dialectales en Roumanie?*, în *La ricerca dialettale*, Pacini Editore, Pisa, 1975, p. 63 — 64.

Noile procedee de adunare a materialului lingvistic au urmări asupra interesului deosebit care trebuie acordat *selectării informatorilor*, pentru ca aceştia să reprezinte anumite categorii sociolingvistice şi socioprofesionale de vorbitori, şi asupra *transcrierii fonetice* (care nu este o problemă a dialectologiei în general, ci este legată direct tot de modalitatea de organizare a cercetării dialectologice). Astfel, pe baza comparării metodei tradiţionale de lucru cu chestionarul sau a metodei utilizate la culegerile mai vechi de texte dialectale (notarea, la primă audiţie, a unor secvenţe nerepetabile) cu procedeul transcrierii ulterioare a textelor, de pe bandă de magnetofon, unele noţiuni ca *transcriere fonetică impresionistă* (p. 62), *directă* şi *indirectă* (p. 64) ar fi beneficiat de lămuriri suplimentare prin aducerea în discuţie a ultimelor noutăţi de interpretare a lor.

Datele referitoare la anchetele de texte şi problemele de transcriere a acestora puteau constitui o *Introducere* la corpusul de texte selectate în anexa de la sfîrşitul volumului, care vine în întîmpinarea ideii valoroase a unei antologii fonetice a limbii române, în curs de pregătire la Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice din Bucureşti.

Textele care ilustrează, judicios, varietatea regională dacoromânească[4] au fost selectate din diverse surse printre care, pe primul loc, justificat, se află volumul publicat de E. Petrovici în 1943, ca supliment la ALR II. Pentru a reflecta însă într-o măsură mai mare diferite etape ale cercetărilor dialectologice româneşti, în ceea ce priveşte tematica, sistemele de transcriere etc., ar fi fost binevenit ca printre izvoare să figureze şi alte colecţii sau monografii, a căror valoare a fost subliniată la locul potrivit în manual, cum ar fi *Graiul nostru*, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, a lui Tache Papahagi, sau *Graiul din Ţara Oaşului*, a lui I. A. Candrea. Se evidenţiază, ca realizare deosebită a autorilor, publicarea unor texte inedite[5] ilustrînd faza strict actuală a graiurilor dacoromâne, din cele înregistrate de anchetatorii care lucrează la *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*.

În legătură cu explicaţiile şi comentariile (în majoritatea lor, de natură fonetică şi lexicală, dar şi sintactică sau privind fenomenele de fonetică sintactică) care sînt notate pe marginea textelor publicate, se poate afirma că ele reprezintă cea mai adecvată aplicaţie practică, pe un material concret, a faptelor discutate în diferite capitole referitoare la dialectul dacoromân şi la dialectele sud-dunărene. În perspectiva reeditării manualului, notăm cîteva scăpări şi punem în discuţie unele fapte care pot primi şi alte interpretări. — P. 232, text nr. 1, nota 4 : în legătură cu varianta *dipi* a prepoziţiei *după* se afirmă că ea „este specifică unor graiuri munteneşti". Urmărind h. 1817 (punc mătura) *după uşă* şi h. 1818 (mă duc) *după apă*, din ALR s.n., vol. VI, constatăm că forma în discuţie este notată într-un singur punct, în sudul Moldovei (pct. 605, h. 1817)[6] ; în graiurile munteneşti, pe lîngă forma literară, mai frecventă, sînt înregistrate alte variante : *dipă*, *dîpă*, *dăpă*, iar în cele oltenești: *dupe*.— P. 233, text nr. 3, nota 2 : evident, *ápi*, în contextul *în dóuo sau trii ápi după spălátu-mîi o limpezím*, este o formă de plural *(ape)*, cu închiderea finalei *e* > *i*, generală în graiurile moldoveneşti, şi nu o formă de genitiv. — P. 237, text nr. 11, nota 1 : prezenţa lui *ŝ*, în variantele *ŝugîrnišériu*, *ŝag*, *ŝamă*, *ŝatră* (?), este explicată „prin confuzia lui *ķ* cu *ŝ*" ; paralel, vezi şi nota 2, p. 238 (la acelaşi text) : (în *birẑidiẽu*) „avem confuzia lui *ģ* cu *ẑ*". De fapt, este vorba de trecerea la fricativele *ŝ*, *ẑ* a africatelor secundare *ĉ*, *ĝ* (rezultate din *ķ*, *ģ*)[7]. — P. 241, text nr. 15, nota 2 : *ş̂că* (?) din contextul *dș̂e máma cătă miń-ş̂că*... este explicat prin „zice că". Este însă posibil să avem de a face cu o formă sincopată a adverbului *cică* (v. în acelaşi text o fază intermediară *ş̂ică*): dacă într-adevăr explicaţia este cea dată în notă, se putea adăuga că forma este rezultată prin fonetică sintactică ; însăşi această noţiune care apare sub numele de *sandhi* în numeroase alte note (vezi, de exemplu, p. 258, text nr. 48, nota 5, p. 260, text nr. 52, nota 2 ş.a.) se cerea de asemenea precizată. — P. 247, text nr. 28, nota 1 : termenul regional *mînzală* este definit prin : 'scrobul cu care se mînjeşte urzeala la ţesut'. Definiţia uzează de termeni cu sensuri regionale care trebuie la rîndul lor explicaţi ;

[4] Întrucît în lucrare s-a adoptat repartiţia „clasică" a dacoromânei, textele puteau fi grupate ca atare, indicîndu-se iniţial subdialectul ilustrat.

[5] În legătură cu acestea, observăm că pentru textele nr. 1, 2, 7, 8, 12, 13 trebuia dată menţiunea de „text inedit" (*NALR. Moldova şi Bucovina*), prezentă la textele nr. 14 şi 15, în cazul *NALR. Banat*. Aceeaşi menţiune, pentru textele nr. 38 şi 39, nu este suficient de clară, întrucît nu apare însoţită de vreo altă precizare.

[6] Textele dialectale înregistrate pentru *NALR. Moldova şi Bucovina* atestă frecvenţa mare a lui *dipi* în graiurile moldoveneşti de sud ; pentru graiuri din Bucovina, forma a fost înregistrată de A. Turculeţ.

[7] Dealtfel, în notă, se putea face trimiterea la p. 136, unde se discută africatizarea lui *ķ*, *ģ*.

ne referim la *zerob* 'terci din făină de grîu sau din tărîţe', cf. CADE (Ban., Trans.), Scriban, D. (Ban.), DM (reg.) s.v. şi la (a) *mînji* 'a unge firele de urzeală cu un terci din făină de grîu sau din tărîţe, ca să nu se rupă la ţesut', cf. DLR s.v. (reg.), după care definiţia poate fi reformulată analitic. — P. 248, text nr. 30, nota 4: *groştior* 'sminţînă'; de fapt, variantă a lui *groşcior* 'id'. (v. DA, CADE s.v.) sau *groşcior* (cf. DM s.v.). — P. 254, text nr. 43: pentru varianta lexicală *hîrlét* [*h*] 'hîrleţ, cazma' din acest text, era de aşteptat să se explice că este vorba de o formă specifică graiurilor din Oltenia, invocîndu-se finala şi sufixul *-ete*. — P. 255, text nr. 43, nota 5: referitor la varianta *agoló* (= *acolo*) se afirmă: „consoana *c* se sonorizează în graiul informatorului; nu este, deci, o particularitate generală a graiului oltenesc". Acest fonetism necesită însă o examinare mai atentă. Astfel, pe baza materialului publicat în volumul de texte oltenești, din care a fost selectat textul citat, se poate constata frecvenţa cazurilor de sonorizare a lui *c* > *g* (paralel *k* > *g*); vezi, de exemplu: *zig* = *zic* (p. 26, 102), *tógmai* = *tocmai* (p. 30), *măníngă* = *mănînc*ă (p. 79), *togă*[*m*] *ĉápă* = *tocăm*... (p. 88), *uréga* = *urechea* (p. 66) etc. La exemplul de la care am pornit se adaugă *îngolo* (= *încolo*) notat în acelaşi text (p. 254), dar şi *mágină* (= *machină*) care apare într-un text cu grai de tip muntenesc (p. 255, text nr. 44). Pe de altă parte, atrage atenţia însuşi faptul că în aceleaşi texte, ca şi în cele următoare, ilustrative pentru zonele la care ne referim, apar sonorizate şi alte consoane surde: *s* > *z* (vezi *zmărcurle*, p. 255) şi *ş* > *j* (vezi *ajá* = *aşa*, text nr. 45, p. 256, *obijnuim*, text nr. 51, p. 259); cf. *t* > *d* (în *ŝ ndimétri*, paralel cu *ş ntimétri*, p. 254). Exemplele se pot înmulţi (şi cu referire la consoanele *f* > *v* şi *p* > *b* în diferite situaţii), urmărind aceste cazuri în volumele de texte dialectale folosite ca izvoare pentru Oltenia şi Muntenia, fapt care atrage atenţia asupra tendinţei de sonorizare a consoanelor surde în graiurile de tip sudic. În această situaţie, nu se poate spune nici că „afonizarea lui *j* în *mişloc* este o particularitate a idiolectului, nu a ariei dialectale dobrogene" (p. 262, text nr. 57, nota 3), căci cele două fenomene sînt în corelaţie. — P. 255, text nr. 44, nota 2: pentru varianta *ţimónt* se face următorul comentariu: „Cuvîntul are, la noi, două pronunţii, după cum vine din italiană, franceză *(ciment)* sau germană *(ţiment)*". Întrucît intervine un aspect ce ţine de problema etimologiei multiple a neologismului la nivelul graiurilor populare, se impunea şi precizarea că dintre cele două forme numai *ciment* este acceptată de limba literară, în timp ce *ţiment* rămîne o variantă regională, purtînd marca pronunţiei germane. — P. 260, text nr. 53: forma de imperfect *dideam* (cf. şi *didea*, *ibid.*, p. 261) care se găseşte în acest text putea primi o explicaţie asemănătoare celei făcute în cazul lui *steteam* (vezi p. 233, text nr. 2, nota 5); se putea trimite la ALR s.n., VII, h. 2202 *dădeam*, cele două verbe neregulate (a) *da* şi (a) *sta* avînd, în istoria sistemului verbal românesc, o evoluţie paralelă, în special în ceea ce priveşte formele de imperfect. — P. 261, text nr. 55, nota 1: varianta *păr(ă)* a prepoziţiei *pînă* este explicată prin „disimilaţia lui *n* în construcţii ca *pănă*$_{\vee}$*la*, *pănă*$_{\vee}$*unde* care devin *păr(ă)*$_{\vee}$*la*, *păr(ă)*$_{\vee}$*unde*. Ulterior *păr(ă)* se detaşează, întrebuinţîndu-se şi în alte contexte fonetice". Această variantă este însă o formă arhaică cu rotacismul lui *n* intervocalic[8]; ea apare pînă astăzi în Moldova, în nordul Dobrogei şi, izolat, în sudul Transilvaniei (cf. ALR s.n., vol. VI, h. 1834—1836)[9].

Manualul de *Dialectologie română* recent apărut reprezintă un cîştig pentru această disciplină lingvistică prin sinteza, la nivelul cerinţelor didactice în primul rînd, pe care o realizează şi este, în mod cert, o reuşită editorială date fiind dificultăţile tiparului pe care o astfel de carte le implică.

Doina Ilrcapcă

L. VOLOVICI, *Apariţia scriitorului în cultura românească*, Iaşi, Junimea, 1976, 145 p.

Cu un titlu de rezonanţă vastă şi de incitantă formulare, cartea aceasta, în care sugestia sociologică iriga structurile istoriei literare, este, de fapt, o „lectură" nouă a unor epoci de cultură românească. După ştiinţa noastră, ar fi cea dintîi lucrare de sinteză consacrată, anume, apariţiei şi evoluţiei *scriitorului* în zorile literaturii române moderne. Vocaţia sociologică îi este prielnică lui L. Volovici în cercetarea unor aspecte încă neclare, încă amalga-

[8] Vezi, I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 135; cf. şi I. Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 158.

[9] Menţionăm că, prelucrînd materialul din textele dialectale înregistrate în cursul anchetelor din sudul Moldovei, pentru *NALR. Moldova şi Bucovina*, am remarcat frecvenţa în vorbire a acestei forme.

mate ale unei perioade cînd *literarul* încă nu se întrupase, abia mijind printre alte manifestări mai mult sau mai puţin întîmplătoare. Scriitorul şi publicul, scriitorul şi răspîndirea tiparului ş.a.m.d. sînt, apoi, relaţii peste care de obicei se trece cu destulă nonşalanţă, deşi ele nu sînt deloc dispensabile în cunoaşterea cît mai nuanţată, în elucidarea unui atît de complex fenomen de cultură. Un riguros spirit de ordine rînduieşte, în lucrarea lui L. Volovici, numeroasele mărturii desluşite în texte cunoscute, dar şi în cele mai neaşteptate documente, selectîndu-se acele argumente care să se adune, asemeni unor linii de forţă, în jurul ideii călăuzitoare. Dacă o parte dintre aceste dovezi nu erau nici pînă acum criptice, unele stînd chiar la vedere şi aşteptînd să fie luate în seamă, abia acum, prin inspiraţia unui istoric literar, aceste fapte — contînd nu doar prin ponderea statistică, ci mai ales prin înţelesurile lor — sînt strînse şi structurate într-o *sinteză*, ingenioasă prin raritatea, poate chiar ineditul, unui asemenea subiect. A rezultat o exegeză care scrutează îndeosebi evoluţia *conştiinţei*, a conceptului de *scriitor*, a frămîntărilor şi dilemelor, a întrebărilor tot mai acute, a tensiunilor din ce în ce mai intense, uneori dramatice, care au marcat această meditaţie asupra condiţiei scriitorului şi a literaturii, ca şi împrejurarea însăşi a ivirii scriitorului, ca persoană cu statut social şi moral bine întemeiat. Lucrarea pivotează mai ales în jurul personalităţii lui I. Heliade-Rădulescu, a cărui imagine despre propria-i menire ia cu timpul forme hipertrofice. De la primii muguri pînă la arborescenţa fastuoasă din crezul marilor noştri romantici, metamorfozele ideii de *scriitor*, cu infiltraţii tot mai abundente în *opera* literară, sînt urmărite cu o asiduitate care nu se prea pierde în divagaţii şi rareori alunecă pe vreun făgaş descriptivist. Dar se mai întîmplă ca interpretarea să-şi piardă relieful, nu atît ca sens al demonstraţiei, ci ca expresie, şi aceasta din pricina unor sintagme poate nu chiar inevitabile. Astfel, sînt numite răspicat noţiuni ca „responsabilitatea morală" transpusă în „hotărîtoarea acţiune naţională şi socială" a „scriitorului — conducător politic, educator de conştiinţe şi justiţiar social". Am citat o seamă de formulări, perfect adevărate în fond, dar care suferă de o anume uzură stilistică şi, poate, de un fel de patos al exprimării. Oricum, toate acestea circumscriu şi realităţi ale vremii.

Aprecierea estetică, implicită în cadrul unor ierarhii constituite şi respectate ca atare, însoţeşte discret dar îndeaproape o demonstraţie în care unele, lucide, constatări sînt în răspăr cu anumite prejudecăţi ce stăruie în istoria noastră literară (de pildă, ideea diletantismului absolut al unor autori — însă aceşti autori, chiar dacă naiv, erau totuşi preocupaţi de specificul poeziei, al literaturii). Din noianul informal al atîtor acte şi documente, din aceste probe, dacă se poate spune, latente, se desprinde treptat, cu limpezime şi cu o logică strîngentă, o construcţie originală, ambiţionînd a se situa pe meridianele ideologiei literare. Ca pe un fel de columnă a scrisului românesc, sînt înfăţişate, în înlănţuire firească, ipostazele esenţiale ale „apariţiei scriitorului în cultura românească". Evoluţia, adică, a „ideii de literatură". Este, în fond, într-alt chip şi sub alt unghi, repovestită mereu captivanta aventură a unei literaturi în cuprinsul căreia, sub incitaţia unor agenţi specifici, cugetarea literară, odată înfiripată, cunoaşte o creştere relativ grabnică spre anumite forme de maturizare. Dacă răgazurile pentru popasuri teoretice, cu speculaţii precumpănitor estetice, sînt mai rare, argumentul care se impune, cu o profundă condiţionare social-istorică, este mai cu seamă acela al rosturilor practice, al finalităţii imediate a unei literaturi ce îşi cucereşte, mai devreme decît s-ar crede, o conştiinţă de sine. O conştiinţă nu o dată înainte mergătoare literaturii înseşi, care mai păstrează, în evoluţia ei, firesti inerţii, ca şi o dependenţă de înrîuriri străine, de modele nu întotdeauna prestigioase. Sînt în analizele lui L. Volovici fine, dar parcă prea reţinute disocieri, încercînd o delimitare în raport cu alte culturi a caracteristicilor procesului de conştientizare a scrisului românesc.

Nici o supralicitare (doar tonul, citeodată, apasă), ba încă, atunci cînd se cuvine, şi o binevenită undă de ironie în acest comentariu echilibrat, clarvăzător. Un comentariu sprijinit, cu înţeleaptă cumpănire, pe tripticul autor — operă — public. Din „jocul" acestor factori, la care se mai adaugă alţii, variabili (presa, librăriile etc.), se încheagă, se întrezăreşte, dincolo poate chiar de intenţiile stricte ale autorului, imaginea mai largă, de o anume prospeţime, a unei culturi, cu dinamismul ei propriu şi cu protagoniştii ei — de la primii, ingenui, stihuitori şi de la bătrînii cronicari, de la sîrguincioşii traducători şi pedanţii pedagogi „luminători", trubadurii melancolici şi retractili sau învăpăiaţii paşoptişti, de o frenezie pe măsura crezului şi a „misiei" lor, pînă la acei cărturari şi poeţi care, precum Heliade, ajung să încunune străduinţele unor generaţii anterioare, deschizînd perspective mai înalte cugetării literare, aureolată prin gîndirea eminesciană.

O viziune mobilă, dialectică susţine studiul lui L. Volovici, în care, ca într-o diorama, sînt luminate mereu alte mentalităţi şi atitudini, semne de felurită înţelegere a actului creaţiei, alte teme şi motive poetice, cristalizînd fie experienţe, trăiri intense, fie rezultatele

unor reflecții livrești, alte „măști" („ipostaze în negativ", uneori) sau „mituri", sublimînd aspirații sau reputații literare. Întemeiată pe fapte care, de cele mai multe ori, *semnifică*, sinteza aceasta, conturînd și un succint istoric al teoriei literare românești la începuturile ei, se întredeschide asupra unui întreg, mai amplu, fenomen de cultură.

De o atașantă acuratețe, stilul, concentrat, sobru, ocolind cu subtile nuanțări gratuitățile și făcînd destul de rare concesii unor truisme (pe alocuri, în analizele de texte literare), își dă măsura în expresive profiluri de cărturari și scriitori. Unele caracterizări forțează, însă, nota. E un exces, de pildă, a se vorbi de o „conștiință estetică" la Dosoftei (ne referim la formulare), după cum imaginea în filigran a lui V. Alecsandri nu e tocmai aceea a unui „descendent al rapsodului popular". Ar fi fost de dorit ca autorul să-și înfrîngă unele timorări față de autoritatea unor exegeze ori a unor formulări, oricît de memorabile. Pentru a numi „complexul genialoid" al lui Heliade, asemănat în acest sens, printr-un automatism critic, cu Al. Macedonski, trimiterea la monografia lui Adrian Marino ar fi un gest de probitate, dacă n-ar fi un gest de prisos. Aici persistă, poate, un reflex lexicografic, dînd, ca și alte cîteva afirmații fără cuvenita detentă, o impresie de prudență. Stilul lui L. Volovici, întotdeauna exact și de obicei convingător prin armătură logică și rigoare, are un colorit al său, iradiat de jocul rarefiat gratuit al nuanțelor; evitînd extravaganțele și orice stridență, el este mai pertinent, mai dens, în nucleele de sinteză: „Autorii cronicilor rimate sînt un fel de rapsozi decăzuți, fără prea mult har, compunînd epopei lipsite de măreție" (p. 30). Sau (despre poemul eminescian *Epigonii*): „Sînt, parcă, siluete dintr-o alegorie, în care personajele care se perindă compun atitudini stilizate, simbolizînd fiecare o anume « mască » a poetului romantic" (p. 123). Ambele creionări sînt remarcabile.

Acest studiu de o concepție personală recomandă un istoric literar înzestrat cu spirit de sinteză, un autor interesant, stăpînit încă de o anume inhibiție în a-și dezvolta ideile și observațiile, care nu sînt puține, un cercetător matur care, și în sociologia literară și în storia literară, poate avea un cuvînt de spus.

Florin Faifer

MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, *Compendiu de dialectologie română (nord-și sud-dunăreană)*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1975, 302 p.

Cartea Matildei Caragiu-Marioțeanu reprezintă o nouă contribuție în literatura românească de specialitate, prin prezentarea sistematică și interpretarea principalelor probleme și rezultate ale dialectologiei generale și, în special, ale dialectologiei românești.

De la apariția primei lucrări de acest gen, la noi, a lui I. Coteanu,[1] dialectologia a cunoscut o dezvoltare remarcabilă; paralel cu extinderea cercetărilor dialectale, au fost publicate numeroase studii de specialitate și au avut loc înnoiri în ceea ce privește metodologia cercetării în acest domeniu. Astfel, meritele *Compendiului* . . . pot fi apreciate în funcție de exigențele acestui stadiu al cercetării și interpretării din acest domeniu al lingvisticii românești.

Ne vom referi, în special, la problemele de dialectologie românească, discutate în partea a doua a lucrării, prima parte a acesteia fiind consacrată expunerii aspectelor teoretice, de dialectologie generală, utile analizei pe care o face autoarea în partea a doua. Un fapt nou, demn de semnalat, este acela că, pentru autoare, studiul dialectelor sud-dunărene apare în mod necesar ca parte integrantă a dialectologiei românești actuale. În această privință, lucrarea se situează pe o poziție dacă nu cu totul opusă, cel puțin diferită față de unele opinii anterioare.[2]

Pentru o înțelegere mai profundă a modului în care au apărut diferențierile din cadrul limbii române și au luat naștere cele patru idiomuri românești, pe de o parte, și a felului în care au apărut inovațiile în graiurile de la nordul Dunării, pe de altă parte, faptele lingvistice sînt analizate comparativ, atît sincronic cît și diacronic: autoarea pornește de la prezentarea stadiului actual al unui fenomen lingvistic pe care îl urmărește comparîndu-l, pe orizontală, cu fenomene lingvistice similare din celelalte dialecte românești, respectiv subdialecte ale unui dialect, și pe verticală, prin raportarea faptelor actuale la stadiul anterior de evoluție a limbii.

[1] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961.
[2] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 5.

Numai la prima vedere neobişnuit, apare, într-un manual de dialectologie, capitolul consacrat românei comune, care precedă înfăţişarea structurii dialectale a limbii române. De fapt, în felul acesta, se relevă pregnant interdependenţa între două ramuri ale lingvisticii: istoria limbii române şi dialectologia.

Pentru autoare, româna comună este o „entitate abstractă, un construct care lasă deoparte varietatea spaţială şi socială valabilă la nivelul realizării concrete" (p. 87), cu precizarea că, istoriceşte, varietatea teritorială, deosebirile regionale în cadrul românei comune nu se exclud. Reconstituirea românei comune s-a făcut prin compararea mai întîi a situaţiei din cele patru dialecte pentru stabilirea elementelor comune din structura lor, elemente care au fost apoi căutate în latina dunăreană. Astfel, într-o lucrare de sinteză, cercetarea dialectelor româneşti beneficiază de o analiză complexă şi din perspectivă diacronică.

Analiza caracteristicilor dialectelor dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân este făcută comparativ, menţionîndu-se asemănările şi deosebirile dintre acestea, felul în care ele se grupează (de exemplu, prezentarea dialectului meglenoromân este făcută prin raportare permanentă la dialectul aromân „pentru că aparţin aceluiaşi tip lingvistic").

Descrierea globală a dialectului dacoromân este făcută mai succint în favoarea analizei amănunţite a aspectelor particulare ce ţin de configuraţia sa dialectală. Acest fapt este justificat, de pe poziţia adoptată de autoare: dialectul dacoromân numit şi limba română, vorbit pe teritoriul dacoromân este mult mai bine studiat şi în acelaşi timp cunoscut. Existenţa numeroaselor studii de dialectologie românească dar mai ales a atlaselor lingvistice româneşti i-au permis autoarei realizarea unei descrieri ample şi amănunţite a configuraţiei dialectului dacoromân.

Remarcăm faptul că Matilda Caragiu-Marioţeanu acordă o atenţie deosebită problemei repartiţiei graiurilor dacoromâne prezentînd cele mai noi contribuţii în această problemă dar şi puncte de vedere mai vechi care au trecut aproape neobservate. Astfel, în carte este prezentat şi tabloul dialectal al graiurilor dacoromâne făcut de Sever Pop în *La dialectologie*,[3] insistîndu-se asupra faptului că punctul de vedere al lui Sever Pop cu privire la acest subiect merită toată atenţia şi consideraţia, cu atît mai mult cu cît aparţine unui dialectolog, anchetator şi autor al ALR (p. 150).

Deoarece nu consideră convingător rezolvată problema structurii dialectale a dacoromânei (spre deosebire de I. Coteanu, de exemplu, care a descris trăsăturile fonetice, morfologice şi lexicale ale dacoromânei pentru fiecare subdiviziune teritorială în parte), Matilda Caragiu-Marioţeanu nu se ocupă de fiecare subdiviziune teritorială a dacoromânei, ci enunţă un anumit fenomen fonetic şi morfologic, îi precizează aria de răspîndire şi, în felul acesta, i se dă cititorului posibilitatea să-şi formeze o imagine globală asupra fenomenului respectiv.

Prezentarea configuraţiei dialectale a dacoromânei, în funcţie de realizarea unor fenomene, face ca materialul dialectal foarte variat şi bogat să fie prezentat într-o formă sistematică. Hărţile anexate contribuie la formarea unei imagini clare asupra răspîndirii geografice a faptelor celor mai caracteristice ale graiurilor dacoromâne.

Observăm însă că în cadrul fonetismelor specifice graiurilor dacoromâne, palatalizarea labialelor are o altă situaţie decît cea prezentată de autoare (reflexele labialelor urmate de vocale prepalatale şi de iot în dialectul dacoromân apar într-o formă sistematică la pagina 162, paralel cu răspîndirea lor geografică).

Avînd în vedere diferitele forme de palatalizare ale labialelor *p* şi *b*, autoarea stabileşte, pentru simplificare probabil, trei zone mari privind răspîndirea lor: o zonă moldovenească cu formele *pḱ*, *ḱ* respectiv *bǵ*, *ǵ*, o alta care ar cuprinde Maramureşul şi Crişana de nord cu formele *pt′*, *pḱ*/*t′* respectiv *bd′*, *bǵ*/*d′* şi o a treia care ar caracteriza graiul moldovenesc din regiunea Roman, cu formele *pĉ*, *ĉ* respectiv *bĝ*, *ĝ*.

O zonă presupunînd un stadiu aparte al palatalizării lui *p* şi *b* în Moldova este semnalată şi de I. Coteanu[4] dar făcînd corp comun cu aria transilvăneană respectivă (v., în special, harta de la p. 88). Întrucît se ştie că stadiile *pĉ*, *ĉ* (*bĝ*, *ĝ*) sînt specifice, de fapt, graiurilor ardeleneşti, mai potrivit ni se pare să se vorbească despre o zonă ardelenească cu infiltraţii în vestul Moldovei (pentru ariile pe care le formează diferitele faze ale palatalizării în graiurile dacoromâne, vezi ALR I, hărţile: 3. *piele*, 39. *piept*, 85. *suspin*, 92. *mă*

[3] *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques, Première partie, Dialectologie romane*, Louvain, 1950.

[4] *Op. cit.*, p. 87.

scarpin, 93. *pişc*, 150. *îmi amorţeşte piciorul*; ALR II, hărţile: 61. *sunetul b în cuvîntul limbi*, 71. (*stau în*) *picioare*, 73. *se împiedică*, 295. *piron*).

Pentru labiodentalele *f*, *v*, Matilda Caragiu-Marioţeanu stabileşte tot trei zone de răspîndire a diferitelor forme de palatalizare şi anume: o zonă moldovenească (*h'*, *y*), alta care ar caracteriza graiul din nord-vestul Moldovei şi estul Transilvaniei (*ŝ*, *ẑ*) şi o a treia specifică graiului maramureşean (*s*, *z*). Este cunoscut însă faptul că în ceea ce priveşte palatalizarea acestor labiodentale, se deosebeşte, de fapt, nordul Moldovei cu *ŝ*, *ẑ*, de sud, cu *h'*, *y*. Apoi, nordul Moldovei prezintă aceeaşi situaţie cu Transilvania (vezi ALRM I, hărţile 301. *sunetul* f *în* fin, 391. *sunetul* v *în* vin; ALR I, hărţile 8. *păr*, *fir de păr*, 73. *visez*, 47. *fiere*, 100. *mă înfior*, 144. *şi-a venit în fire*), pe cînd stadiile din jumătatea de sud a Moldovei se întîlnesc şi în estul Munteniei, în Dobrogea şi în sud-estul Transilvaniei, pe care nu le putem considera ca formînd o zonă general moldovenească.

Pe de altă parte, este omis reflexul *ǵ* al labiodentalei *v*, ca şi răspîndirea lui geografică (vezi, de exemplu, ALRM I, harta 107. *palatalizarea lui* v *în visez* din care rezultă că *ǵ* apare în aceeaşi arie cu *y*, în sudul Moldovei, în estul Munteniei şi în sud-estul Transilvaniei).

Autoarea a avut în vedere numai cele mai importante fenomene dialectale, care împart teritoriul lingvistic dacoromân în două, trei, sau mai multe arii, ceea ce explică faptul că anumite fonetisme nu au fost luate în discuţie, probabil din cauză că nu sînt revelatorii din acest punct de vedere. Aşa, de exemplu, nu este consemnată deschiderea lui *ă* la *a* în poziţie medială, protonică, fenomen frecvent în graiurile din Moldova, din nordul Munteniei, din nordul Dobrogei, nord-vestul Olteniei, sud-estul Crişanei şi din vestul Transilvaniei.[5]

Descrierea globală a dialectelor sud-dunărene este amplă, în vreme ce configuraţia lor dialectală este înfăţişată mai sumar; autoarea a ţinut seama, de regulă, de cele mai răspîndite fenomene, dar a fost preocupată şi de împărţirea dialectelor sudice în subdiviziuni teritoriale.

Dintre dialectele sud-dunărene ale limbii române, cel asupra căruia s-a oprit mai mult este dialectul aromân, după cum era şi de aşteptat, cunoscut fiind faptul că Matilda Caragiu-Marioţeanu a adus numeroase contribuţii în acest domeniu.[6]

În lucrarea de faţă, autoarea analizează fenomenele lingvistice caracteristice dialectului aromân nu în mod izolat, ci ca fapte de sistem, grupînd, în consecinţă, graiurile aromâneşti în graiuri de tip fărşerotesc şi graiuri de tip aromânesc. Pentru fiecare din cele două tipuri, autoarea stabileşte un număr de cîteva trăsături revelatorii,[7] contestînd în acelaşi timp împărţirea făcută de Th. Capidan, care deosebea un grup sudic opus altuia nordic.[8] Şi textul pe baza căruia, la sfîrşitul cărţii, se oferă un model de analiză şi interpretare lingvistică este selectat tot din dialectul aromân (din culegerea de *Basme aromâne* a lui Pericle Papahagi). Nu ar fi fost lipsit de interes să se ofere cititorilor şi un model de interpretare a unei hărţi lingvistice.

Lucrarea urmează îndeaproape programa universitară, reuşind să ofere o sinteză a problemelor teoretice şi metodologice ale disciplinei ca şi o prezentare esenţială a varietăţii dialectale româneşti.

Dată fiind însă importanţa cercetării graiurilor pentru istoria limbii române, credem că dintr-o lucrare de sinteză ca cea de faţă nu trebuia să lipsească un punct de vedere în ceea ce priveşte baza dialectală a limbii române literare, problemă în care specialiştii în dialectologie trebuie să-şi spună şi ei cuvîntul. Acelaşi interes l-ar fi prezentat şi abordarea unor aspecte legate de evoluţia subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei: posibilitatea existenţei unor alte grupuri într-o epocă mai veche ca şi evoluţia graiurilor populare în epoca contemporană, sub influenţa limbii literare.

În încheiere, remarcăm în mod deosebit claritatea şi conciziunea expunerii. Concentrînd în cuprinsul unei singure cărţi nu prea voluminoase un manual de dialectologie generală şi de dialectologie românească, autoarea a fost constrînsă să renunţe la aprofundarea unor pro-

---

[5] Cf. R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic trecut la a*, în SCL, 1954, nr. 1 — 2, p. 65 — 66.

[6] Vezi, mai ales, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, Bucureşti, 1968.

[7] Pentru faptele caracteristice celor două grupuri, vezi, p. 264, 265.

[8] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932, p. 193.

bleme, ceea ce nu diminuează însă meritele cărții. Nivelul științific înalt, expunerea sistematică, tratarea sintetică, caracterul didactic în sensul cel mai bun al cuvîntului, înzestrarea cu o bibliografie de ultimă oră fac din *Compendiul de dialectologie română* o carte utilă care se adresează nu numai studenților, ci și dialectologilor și altor categorii de cititori.

Cecilia Zoler

DAN HORIA MAZILU, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Minerva, 1976, 346 p.

Manifestînd prudență față de încercările de „sincronizare" neapărată cu literatura europeană, ca și față de „sistematizările" spectaculoase de tipul celei a lui Paul Anghel, care așează începuturile literaturii noastre sub semnul „modelului expresionist rebel", D.H. Mazilu opinează că elementele concrete ale evoluției literare oferă puține argumente unor astfel de sinteze.

Autorul adoptă definirea conceptului de baroc ca stil și ca etapă istorică deopotrivă, asimilînd cele mai importante contribuții moderne la cercetarea problemei. Pentru a avea șanse de validare, operația de încadrare a literaturii române în contextul european al momentului trebuie să se caracterizeze prin maleabilitate față de incidențe diverse, extrinseci fenomenului literar, dar necesare deslușirii unui model cultural complex, realist. Urmărind mersul european al barocului în mediile unei epoci post-renascentiste, sfîșiate de tendințe contradictorii, D.H. Mazilu optează pentru o sinteză parțială și deschisă asupra realităților baroce românești, considerînd necesar de lămurit în profunzime „limitele în timp ale fenomenului respectiv, izvoarele, influențele și filiațiile prin care el s-a translat, participarea națională și proporțiile ei în context, valorile și descrierea lor adecvată" etc.

În consens cu un curent de opinie din ce în ce mai puternic, D.H. Mazilu face un pas înainte în depășirea prejudecății izolării și conservatorismului care ar caracteriza cultura românească medievală. Încadrată în contextul ei natural, cultura românească își dovedește vocația comunicativă. Fără să nege aspectul expansiv al fenomenului precum și rolul propagandistic al Contrareformei în potențarea unei stări de spirit baroce în răsăritul Europei, D.H. Mazilu leagă originea barocului în acest spațiu cultural de existența unei „tensiuni interioare" proprii, reclamînd, ca și în Occident, o compensație de natură estetică.

Începutul secolului al XVII-lea este momentul de contact al sud-estului european cu stări de spirit baroce. Repede constituită, atmosfera barocă determină idei, motive, atitudini, un gust baroc. Expansiunea barocului este favorizată de structurile liberal-aristocratice ale societății polone, dar și de eforturile de occidentalizare ale ortodoxismului ucrainean, inițiate, prin Academia Kieveană, de P. Movilă. Existența se reformulează conform unei structuri *sub specie theatri*. Fastuoasele înscenări ale vieții de curte, sóliile extravagante, opulența și risipa proteiformă pe toate planurile sînt forme generate de mutații baroce.

În vestul Țărilor Române iradia zona de rafinament cultural a Dubrovnikului catolic, veche republică comercială intrată în faza de decadență și posesoare a unui puternic fond de predispoziții baroce. Destrămarea tradiției culturale slavo-bizantine este accentuată de opoziția spiritului neo-elenic, care se substituie progresiv înrîuririi polono-ucrainene, deschizînd o perspectivă nouă literaturii române odată cu noile generații. D. Cantemir, N. Costin, Stolnicul Cantacuzino sînt continuatorii, la alt nivel, ai primelor confruntări românești cu lumea Barocului.

D.H. Mazilu își propune limitarea sferei de investigare la primele două generații (Udriște Năsturel, Miron Costin, Dosoftei), definind în jurul lor un climat cultural românesc, caracterizat de o nouă sensibilitate și restructurat pe temeiurile unei racordări dinamice la mediile învecinate.

O fervoare intelectuală în mediile culte însoțește eforturile de deschidere. În noile împrejurări, barocul, fără a se constitui într-un „stil al epocii", devine o dominantă structurală și un instrument favorizînd primelor mari personalități românești contactul cu actualitatea literară europeană. Urmărind identificarea unor structuri arhetipale baroce în personalitatea unor Udriște Năsturel, Varlaam sau Dosoftei, D.H. Mazilu distinge un umanism românesc *sui generis*, pregătit să asimileze forme literare baroce. De sorginte post-renascentistă, umanismul românesc baroc are alt substrat decît „umanismul teologic" cunoscut de epocă. În acest cadru intern se concretizează „liniile de forță" ale *literaturii române baroce*, cu genuri

și specii predilecte. Udriște Năsturel, „primul într-o serie strălucită", introduce specia barocă a poeziei emblematice, care, distanțîndu-se de modelele probabile, va evolua independent, în cadrul românesc. Gustul pentru jocul baroc al formei, preferința pentru metafora uimitoare, biblico-filosofică, fac din „stihuri la stemă" preocuparea cîtorva generații, proliferînd în tot spațiul românesc, pe măsura dobîndirii unui stil autohton al speciei, patriotic și encomiastic. Integrată ideologiei ortodoxe, patima polemică a lui Varlaam dezvăluie încă o atitudine barocă, cu filiații în înflorirea neoretoricii, atît iezuite, cît și ortodoxe. Dar marea personalitate barocă a epocii, un adevărat „homo barocchus", apare Miron Costin, duplicitar după formula "dissimulatione onesta". Format în mediul baroc al cosmopolitului învățămînt iezuit din Polonia, umanismul costinian însumează conceptele („concetti") manieriste definitorii: *fortuna labilis* („norocul nestatornic"), *vanitas vanitatum*, iluzia, „minunea", obsesia timpului și a morții. Cunoscător al străluciților barochiști poloni (W. Potocki, Naborowski, Zb. Miaskowski), M. Costin este autorul unei opere originale, unitare ca tematică.

Oscilînd între poezie și rugă, tensionata conștiință lirică a lui Dosoftei se manifestă divers, într-o operă întinsă, de un adevărat rafinament baroc, pe alocuri. Traducînd *Psaltirea*, mitropolitul poet se supune „modei baroce", preluată de la Renaștere și impusă de Contrareformă ca un examen pe care au trebuit să-l dea toate literaturile (polonul Kochanowski, croatul Grundlič, grecul Palamidis, ucraineanul Poloțki). Definiția dată de Cassirer barocului îl ajută pe D.H. Mazilu să contureze un interesant model al *umanismului baroc românesc*, care, după opinia sa, a asigurat „asimilarea de tip non-conflictual a umanismului european, după ce acesta fusese reconciliat cu creștinismul". Conținînd interesante sugestii și o perspectivă sensibil modificată asupra unor valori, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea* este o apariție de bun augur.

Eugen Munteanu

AL. ZUB, *Junimea. Implicații istoriografice*, Junimea, Iași, 1976, 384 p.

S-au înmulțit, în ultimii ani, lucrările de amploare dedicate junimismului, încercîndu-se elucidarea unui important curent din cultura noastră, descifrarea principalelor lui caracteristici. Investigațiile s-au produs din diverse unghiuri: sociologic, istorico-literar și, recent, istoric. Monografia lui Al. Zub reprezintă o contribuție esențială în înțelegerea „implicațiilor istoriografice" ale junimismului, depășind foarte adesea cadrul propus și constituindu-se, nu o singură dată, într-o temeinică cercetare de ansamblu. Ceea ce conferă autoritate studiului lui Al. Zub este investigarea unei realități și nu împletirea unui eșafodaj din ipoteze. Și, pentru a parafraza o vorbă a lui Maiorescu, Al. Zub se ocupă de ceea ce a fost și nu de ceea ce ar fi fost dacă etc. Pentru oricine va studia de acum înainte junimismul, nu rămîne nici o îndoială asupra însemnătății pe care el a acordat-o istoriei în fundamentarea concepțiilor sale literare, politice ori culturale. Și dacă pînă nu de mult se credea și se afirma cu obstinație că Junimea ignora punctul de vedere istoric, lucrarea lui Al. Zub vine cu o impresionantă argumentare pentru a infirma, pe bună dreptate, o aserțiune cu o funestă carieră. „Afirmația că junimiștii au fost lipsiți de spirit istoric se vădește fără temei" susține autorul studiului (p. 47 — 48).

O mare cantitate de informație este folosită în sprijinul cîtorva opinii de bază, care susțin lucrarea în ansamblu. Pentru că Al. Zub înțelege să-și așeze studiul său pe o temelie foarte largă. Orice domeniu cultural avînd tangențe cu istoria este luat în evidență, analizat și desfăcut în elemente componente: drept, filologie, folcloristică, etnografie, economie politică.

Ocupîndu-se de „Junimea și spiritul istoric", Al. Zub trece în revistă, succint, preocupările de istorie ale celor mai mulți junimiști, reliefînd profundul interes pe care aceștia l-au avut întotdeauna pentru trecutul poporului român. Cercetînd „locul istoriei în cuprinsul Convorbirilor", autorul studiului de față distinge cinci etape (1867 — 1874, 1875 — 1885, 1886 — 1893, 1900 — 1906 și, în sfîrșit, 1907 — 1921), subliniind că, de fapt „perioada cea mai semnificativă rămîne aceea în care *Convorbirile* au apărut la Iași" (p. 56), adică pînă prin 1885.

Extrem de elocvente sînt constatările despre preocupările Junimii în direcția diverselor epoci din istoria poporului român: dacă pentru istoria veche, se subliniază, societatea ieșeană nu a format nici un specialist, în schimb, pentru epoca medie, ea a arătat o înclinare aparte, determinată de interesul față de formarea și dezvoltarea poporului nostru. Nefiind prima dată cînd infirmă opinii false, Al. Zub reliefează contribuția istoricilor de

la Junimea în discutarea judicioasă a problemelor continuității românilor în Dacia Traiană, ale înființării și evoluției statelor românești. Studiindu-se aportul Junimii la cercetarea epocilor modernă și contemporană, se subliniază că „predilecția Junimii pentru actualitate, fie aceasta privită și *sub specie historiae*, e în afară de îndoială" (p. 99). Sînt remarcate totodată chestiunile discutate în lucrările junimiștilor referitoare la cultura națională, la istoriografie (este accentuată prețuirea de care se bucura Bălcescu), la istoria universală. Capitole speciale sînt dedicate problemelor de istorie din „prelecțiuni", din rapoartele academiei, se face o prezentare a literaturii de inspirație istorică din „Convorbiri", pentru a se trece, în cele din urmă, la aprofundarea problemelor de metodă și de teorie istorică de la Junimea. În aceste pagini, Al. Zub întreprinde o analiză minuțioasă a unei multitudini de aspecte, de la „obiectul și finalitatea istoriei" în concepția junimiștilor, pînă la răspunderile lor la întrebarea „istoria ca artă sau arta istoricului ?". Concluziile sînt printre cele mai valabile din cîte circulă în legătură cu activitatea Junimii, infirmînd o serie întreagă de prejudecăți și susținînd cu fermitate puncte de vedere argumentate. Importantă mi se pare concluzia potrivit căreia societatea ieșeană prefera păreri scientiste, puse de acord în multe privințe cu evoluționismul epocii și, în general, cu orientările bazate pe investigarea riguroasă a faptelor.

Unele mărunte și inerente omisiuni ne vom permite să le semnalăm în cele ce urmează. Referitor la structura de ansamblu, poate capitolele al V-lea, al VI-lea și al VII-lea s-ar fi putut constitui fie într-un capitol unic, fie, mai curînd, materia lor putea fi dispersată în alte capitole. La Eminescu (p. 29 — 33) nu se amintește și de traducerea, făcută de el, a volumului întîi din *Fragmente din istoria românilor* a lui Eudoxiu Hurmuzachi, în 1879. Poate ar fi fost necesară și o delimitare în timp a perioadei investigate, spre a se preciza despre care anume Junime este vorba în studiu, întrucît sînt discutați și junimiști, dar și neojunimiști (D. Onciul, I. Bogdan ș.a.). La p. 94 (nota 176) apare un citat maiorescian transcris greșit („*pulb r a* secuilor trecuți", nu „puterea secuilor trecuți"), iar la p. 270 o transcriere greșită a unei traduceri („o *combinație* de elemente", nu o „contribuție de elemente").

Scris cu o limpezime caracteristică, studiul lui Al. Zub reprezintă o contribuție hotărîtoare în cunoașterea junimismului, a aportului lui la progresul culturii române.

Dan Mănucă

CONSTANTIN DOBROGEANU GHEREA, *Opere complete*, I — II, IV, București Editura Politică, 1976 — 1977, 446 p. + 503 p. + 382 p.

Editarea integrală a scrierilor lui Dobrogeanu Gherea are semnificația unui eveniment deosebit pentru istoria filozofiei, sociologiei, esteticii și criticii literare românești. De o importanță covîrșitoare în evoluția gîndirii marxiste și în mișcarea muncitorească și socialistă din România, multe din articolele lui Gherea, cu excepția studiilor de critică și estetică, au rămas în periodice sau în broșuri greu accesibile cititorilor de astăzi. Adunarea și publicarea lor, inclusiv a celor semnate cu pseudonim sau nesemnate, identificate abia acum ca aparținînd lui Gherea, capătă valoarea descoperirii sau redescoperirii adevăratelor dimensiuni ale operei sale, prin punerea în circulație a unor texte aproape inedite sau foarte puțin cunoscute.

Ediția de *Opere complete* va include, în ordine cronologică, scrierile politice, ideologice, sociologice, de estetică și critică literară, precum și corespondența. Volumele I și II, îngrijite de un colectiv format din Ion Popescu-Puțuri, Șt. Voitec (coordonatori), Augustin Deac, Ion Iacoș, Ion Mamina, Teodor Popescu, cuprind studiile și articolele social-politice din perioada 1883 — 1892. Volumul IV retipărește studiul *Neoiobăgia*, apărut în 1910.

Primele două volume demonstrează pe deplin că Dobrogeanu Gherea, printr-o îndelungată și substanțială activitate publicistică în presa socialistă și democratică, a fost, la sfîrșitul secolului trecut, principalul propagator al marxismului și al socialismului științific în România. *Karl Marx și economiștii noștri* (1884), *Robia și socialismul*, *Ce vor socialiștii români* (1886), *Anarhismul și socialismul* (1887) și alte articole, reeditate acum, cuprind expuneri ample ale materialismului dialectic și istoric, ale cărui principii sînt prezentate și exemplificate în comparație cu diferite curente ideologice sau filozofice opuse ori divergente (idealismul metafizic, anarhismul, nihilismul, poporanismul). De cele mai multe ori, articolele

sale au o formă polemică, iar tonul este al unui propagandist care încearcă să expună cît mai accesibil, cu numeroase exemple concrete şi cu analogii, chestiuni abstracte şi complicate. Cu un mare ecou în rîndul muncitorilor, intelectualilor şi studenţilor, socialişti sau numai simpatizanţi vremelnici, articolele şi conferinţele lui Dobrogeanu Gherea au avut un rol hotărîtor în constituirea şi orientarea mişcării socialiste din ţara noastră, timp de peste patru decenii. Este ştiut, de asemenea, că „părintele intelectual al socialismului din România", cum a fost numit adeseori, s-a bucurat de un deosebit prestigiu în mişcarea muncitorească şi socialistă din Europa.

Ca şi în importantele studii care vor urma (*Neoiobăgia*, 1910, *Socialismul în ţările înapoiate*, 1911), în articolele din prima perioadă, Dobrogeanu Gherea, înţelegînd marxismul ca o metodă de cercetare a condiţiilor concrete din fiecare ţară şi din fiecare epocă istorică a extras din analiza istoriei sociale şi politice a României cîteva teze fundamentale şi concluzii cu valoare teoretică pentru sociologia şi filozofia românească.

În *Neoiobăgia*, problema agrară, de mare însemnătate pentru România şi pentru alte ţări neindustriale, impusă de Gherea printre obiectivele-program ale partidelor socialiste europene, este urmărită ca o componentă a unui sistem economic şi social semifeudal, „neoiobag", specific evoluţiei României, sistem al cărui mecanism monstruos şi anacronic este descris dintr-o constantă perspectivă marxistă şi cu o mare forţă pamfletară. Unele puncte de vedere au fost infirmate ulterior. Apoi, exagerarea caracterului feudal al relaţiilor agricole în România, ca şi excesiva dependenţă pe care o stabilea între ţările înapoiate şi ţările dezvoltate în a căror orbită se află, l-au făcut să conchidă că România se afla abia înaintea revoluţiei sociale capitaliste şi nu în faza ei de desăvîrşire, sub formă burghezo-moşierească. Dar el are meritul de a fi dedus din analiza marxistă a structurilor şi claselor sociale din ţara noastră un program concret de acţiune pentru mişcarea socialistă, de transformare, pe cale paşnică, a societăţii burgheze într-o societate socialistă.

În cele mai multe din lucrările sale, Gherea dezvăluie o înţelegere profundă a marxismului, pe plan filozofic şi etic. Marxismul este pentru el o filozofie a istoriei şi o concepţie de viaţă.

Editarea integrală a operei lui C. Dobrogeanu Gherea, inaugurată cu aceste trei volume, va înlesni cunoaşterea deplină şi completă a unuia din marii gînditori români, a cărui contribuţie la dezvoltarea creatoare a marxismului depăşeşte graniţele culturii noastre.

L. Volovici

TRAIAN HERSENI, *Literatură şi civilizaţie. Încercare de antropologie literară*, Bucureşti, Univers, 1976, 414 p.

Adevărul cunoaşterii ştiinţifice nu poate apărea pentru cercetătorul modern decît din ispitirea deplină a relaţiilor interdisciplinare specifice. Contestată încă de la apariţie ca ştiinţă aparte, antropologia are o biografie sinuoasă. Uneori între sociologie şi antropologie nu s-au văzut decît deosebiri de titulatură. În virtutea unui principiu pe care încă A. Comte îl formulase, anume acela al unei singure ştiinţe sociale, contestările nu au lipsit nici de o parte, nici de cealaltă. Reţinînd însă legăturile inerente dintre sociologie şi antropologie, cele două discipline se despart în amplitudine şi în scop. Această distincţie apare cu pregnanţă şi în noul volum al lui T. Herseni. Cunoscut mai ales din lucrările de sociologie, T. Herseni îşi lărgeşte orizontul de cercetare asupra literaturii, spre o adîncire a rădăcinilor ei umane. Credinţa într-o esenţă umană identică cu sine însăşi, dar şi ca model de diversificare istorică, formează fondul acestei lucrări. Autorul ne propune o călătorie ispititoare în ontologia literaturii, culturii şi civilizaţiei prin determinări raţionale şi de evidenţă. După o analiză a diferitelor definiţii asupra civilizaţiei („Ce este civilizaţia ?") şi asupra literaturii („Ce este literatura?"), T. Herseni atinge, în capitolul „Literatură şi viaţă", unul din punctele centrale ale lucrării: interacţiunea literatură - existenţă umană, care se constituie ca prolegomena în ce priveşte următoarele relaţii analizate: „Literatură şi magie", „Literatură şi religie", „Literatură şi mitologie". Distincţia fundamentală operată între om şi animal apare pe planul unei necesităţi gnoseologice proprii primului: „*Homo sapiens* a devenit în chip inevitabil un *homo significans*". Necesitatea de a înţelege a impus primele întrebări asupra rostului şi în acelaşi timp a dat un sens naturii care se opunea. Proiecţia (pe care Marx o explică deplin) nu putea veni decît de la om către cosmos. Dualitatea real-imaginar era resimţită ca necontradictorie, ea realizîndu-se, după Spinoza, ca o categorie sublimă. Dincolo

de aspectele proprii (magie, religie, mitologie), proiecţia imaginativă era pentru omul primitiv şi arhaic o modalitate de cunoaştere în care semnul reprezentat *(signum)* se constituia dintr-un *signans* concret şi un *signatum* de valori reversibile. Această semiotică devine în lucrarea lui T. Herseni un mod de situare conştientă şi plină de sens într-o lume considerată tot atît de conştientă şi semnificativă. Autorul reia definiţiile şi clasificările lui Kroeber şi Kluckhohm pe linia considerării literaturii ca parte din ansamblul mai vast al culturii şi civilizaţiei, trecînd în revistă numeroase şcoli de antropologie şi antropologi de prestigiu, de la E. B. Tylor la E. Sapir, M. Herskovits, A. G. Keller sau Folsom. În cercetarea structurilor simpatetice ale literaturii, lucrarea analizată aplică „universalele" culturale ale lui Madock, fără a pierde însă niciodată din vedere factorul istoric, astfel încît cele două „tipuri bazale" ale literaturii pe care le are în vedere, unul „local cu tendinţe centripete şi deci închis" şi altul „universal, deci centrifugal, expansiv" sînt legitimate de caracterul „supraindividual" şi de o anumită „personalitate" şi „autonomie" pe care literatura le dobîndeşte în moştenirea generaţiilor. În procesul de circulaţie a valorilor literare, T. Herseni pune accentul pe caracterul adaptabil al unor comunităţi „nesatisfăcute de propriile lor literaturi, rămase, dintr-un motiv sau altul, în urmă faţă de cerinţele reale". Contextul, deşi real, nu epuizează însă fenomenul universalizării literaturii. Dincolo de aceste „adaptări", schimburile de valori se cuprind într-un curent mai larg de cunoaştere umană. Naşterea literaturii din magie, religie şi mitologie, de altfel pe deplin acceptată astăzi, e cercetată de autor din unghiul fecund al unei esenţe umane permanente în elaborarea sensurilor şi sensibilităţii. Distingîndu-se prin „tehnica" utilizată, cele trei categorii pot coexista în cadrul „emisferei simbolice", ele îndeplinind rolul de potenţare umană în cosmos. Contrar formalismului, T. Herseni ţine seama de apariţia şi rolul reprezentativ al limbajului, recurgînd deseori la etimologie în iluminarea unor sensuri. Distingînd naraţiunile primitive în „mituri propriuzise" şi „folclor literar" şi considerînd că „macroliteratura" se naşte din dezvoltarea primelor, pe cînd „microliteratura" e de esenţă folclorică, el consideră că funcţia naraţiunilor folclorice este „preponderent estetică" încă „din primele stadii ale dezvoltării omenirii". Faptul, stabilit atît de tranşant de T. Herseni, apare cel puţin îndoielnic, dacă ţinem seama de anumite coordonate sincretice ale reprezentării în gîndirea primitivă. Ocupîndu-se de fenomenul literaturizării formelor magico-religioase (preocupare aproape constantă la diferite niveluri şi în moduri diverse încă de la începutul secolului), T. Herseni consideră firesc drama ca primul spaţiu de expresie a însăşi esenţei dramatice a fiinţei. „Poezia dramatică" este anterioară (ceremonii, ritualuri) „poeziei epice" şi „poeziei lirice". Capitolul *Dezvoltarea literaturii*, operînd deosebirea culturii în „cultură exterioară şi cultură interioară", urmăreşte situarea literaturii în „rosturile sale specifice", care nu se referă decît la lumea lăuntrică, la cultivarea şi înfrumuseţarea acesteia. Originalitatea lucrării apare din prezentarea unor teorii diverse asupra culturii şi literaturii şi din impunerea în acest context a punctului de vedere marxist asupra lumii. Ultimele decenii ale secolului nostru, legate de atîtea prefaceri economice, sociale şi politice au pus în faţa ştiinţelor pozitive şi umaniste o problematică de excepţie, nu lipsită de contradicţii. Lucrarea lui T. Herseni se opune antiumanismului. Căutînd rădăcinile literaturii, el găseşte de fapt fiinţa umană în sensurile ei fundamentale. Bogata bibliografie nu împietează asupra acestei „încercări de antropologie literară". Este firesc să aşteptăm din partea autorului continuarea cercetărilor în această direcţie.

Paul Iruc

JOSETTE REY-DEBOVE, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, Mouton, The Hague-Paris, 1971, 330 p.

O lucrare ca *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains* are multe trăsături deosebite faţă de lucrările obişnuite de lingvistică. Mai întîi, ea rezultă dintr-o activitate practică, activitatea lexicografică, apoi, nu are în vedere această practică în primul rînd, ci interpretează din punct de vedere lingvistic rezultatele acesteia, şi, în sfîrşit, pune problema modalităţii în care dicţionarul monolingv poate fi considerat o investigaţie semiotică şi o analiză lingvistică a limbii naturale. O asemenea cercetare nu poate fi realizată decît de cineva care s-a ocupat efectiv şi un timp îndelungat de asemenea probleme.

Lucrări de acest tip sînt puţine, lucru motivat istoric, deoarece preocupările lexicale, deşi destul de vechi, oferă dicţionare monolingve alcătuite după toate rigorile disciplinei lexicografice abia în secolul al XIX-lea, iar o lucrare ca cea pe care o avem în vedere nu putea apare

decît în momentul în care s-au alcătuit suficiente opere lexicografice care să creeze posibilitatea unor observaţii şi concluzii generale.

Josette Rey-Debove secţionează lucrarea în trei părţi: partea întîi conţine elemente pe care le-am putea numi exterioare dicţionarului, partea a doua consacrată studiului macrostructurii, analizează coordonatele şi posibilităţile cuvîntului titlu (entrée) şi partea a treia, conţinînd studiul microstructurii sau predicatelor, realizează analiza definiţiei, exemplelor etc.

După autoare, cadrele dicţionarului depăşesc pe cele ale lexicologiei, care e preocupată mai mult de studiul diacronc al unităţilor lexicale într-o perspectivă etimologică, precum şi pe acelea ale studiilor sincronice, care se ocupă numai de anumite părţi ale lexicului. Dicţionarul limbii este atematic şi cuprinde lexicul în ansamblul său; el este şi o gramatică, prin informaţiile din acest domeniu asupra cuvintelor, şi, mai ales, o semantică, prin partea definiţională şi toate celelalte informaţii despre conţinutul acestora. Pe scurt, dicţionarul limbii poate fi considerat o descriere totală, deşi imperfectă, a limbii, prezentîndu-se în sine ca un text metalingvistic.

Prima parte a lucrării propune o tipologie a dicţionarelor. În eforiul de a stabili obiectul dicţionarului, autoarea constată că dintre unităţile limbii numai cuvintele sînt semne susceptibile de a se raporta la un referent (fapt irealizabil pentru unităţile mai mici ale limbii). Considerînd că nu există diferenţe între definiţia lucrului-numit *(chose-nommée)* şi descripţia conţinutului semnului-numitor *(signe nommant)*, Josette Rey-Debove combate în mod implicit ideea că dicţionarele lingvistice ar defini cuvintele, pe cînd cele enciclopedice obiectele (o asemenea părere este exprimată printre alţii de Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*). În linii generale, dicţionarul dă, după autoare, trei tipuri de informaţii asupra semnului: informaţii pe plan global (prezenţa, folosirea, originea semnului), informaţii pe planul expresiei, informaţii pe planul conţinutului. În funcţie de ponderea acestor informaţii dicţionarele se împart în mai multe tipuri (p. 27).

Tot în această primă parte a lucrării sînt discutate trăsăturile „mesajului lexicografic" descoperindu-i-se acestuia trei *proximităţi*: a) proximitatea practică, b) proximitatea genetică şi c) proximitatea textuală sau metalimba. Sînt puse cu acest prilej probleme interesante ca acelea ale instituirii lexicografului într-un „subiect epistemic" (p. 41) şi ale specificului cuvintelor din terminologia lingvistică, care realizează metalimba celorlalte cuvinte („cuvinte metalingvistice prin natură") şi cînd sînt descrise ele însele, aceasta se face prin metametalimbă (p. 45).

A doua parte a lucrării are ca obiect macrostructura dicţionarului limbii, prin macrostructură, autoarea înţelegînd „ansamblul cuvintelor-titlu (entrées) ordonate" (p. 21). Întîlnim, mai întîi, aici informaţii şi obiecţii referitoare la felul în care sînt prezentate, în dicţionarele cercetate, probleme legate de cuvîntul-titlu, variante, derivate, modalitatea de realizare a trimiterilor etc.; pe scurt, este analizat felul în care este situat cuvîntul-titlu în ansamblul lexicului. Aceasta duce la ideea unei „ierarhii a itemurilor în lexicografie" (p. 64), ierarhie care se manifestă ca urmare a distincţiilor opoziţionale: idiolect/lexic total şi lexic comun, frecvenţă redusă/frecvenţă ridicată.

Josette Rey-Debove subliniază dificultăţile muncii lexicografice în clasificarea cuvintelor ca făcînd parte din aspectele regionale, sociale, tematice ale limbii precum şi în considerarea lor ca aparţinînd anumitor stadii istorice ale ei. Alteori, ca în cazul neologismelor, este necesară stabilirea relaţiei lor cu norma, optarea şi recomandarea unei forme din mai multe. În acest caz activitatea de elaborare a dicţionarului este legată *a fortiori* de rezolvarea a foarte multe probleme lingvistice neelucidate încă (v. p. 116).

Cu partea a treia a lucrării se intră în analiza structurii articolului de dicţionar. Prin *microstructură* autoarea înţelege „ansamblul informaţiilor care succed cuvîntul-titlu; acest ansamblu are o structură constantă şi corespunde unui program şi unui cod informaţional aplicabil la orice cuvînt-titlu" (p. 151). Microstructura depinde în mod fundamental de macrostructură, prima reprezentînd o analiză concentrată (şi nu una amplificată ca în lexicologie) a celei de a doua. În acest fel, articolul de dicţionar opune cuvîntul-titlu (adică subiectul), metalimbajului (adică predicatelor). Se stabileşte astfel opoziţia de *nivel 1* cuvînt-titlu/predicate (p.153). Articolul este compus dintr-un număr de predicate care se adresează, în mod direct, lectorului şi furnizează informaţii asupra întrebuinţării cuvîntului-titlu, şi dintr-un număr de exemple care nu se adresează direct acestuia, reprezentînd enunţuri menţionate pentru ilustrarea cuvîntu-

lui-titlu. Acestea creează *nivelul 2* de opoziţii (p. 153—154). În sfîrşit, *nivelul 3* realizează opoziţia dintre articolul de dicţionar, luat în totalitate, şi alte tipuri de enunţuri din afara dicţionarului (p. 154).

Autoarea aminteşte „en passant" de *Dicţionarul limbii române* arătîndu-se surprinsă de faptul că etimologia şi forma de plural se dau aici la sfîrşitul articolului, argumentînd că pluralul ţine de macrostructură iar etimologia priveşte cuvîntul ca element al limbii şi îşi are locul în primul set al elementelor metateoretice (p. 169).

Fără îndoială, judecate *stricto sensu* şi în perspectiva tradiţiei lexicografice franceze (şi apusene) observaţiile sînt juste. Josette Rey-Debove n-a cunoscut, poate, în suficientă măsură, caracterul lucrării în discuţie a cărei latură istorică accentuată impune o tratare ca cea pe care o cunoaştem. (Dealtfel şi tradiţia lexicografică românească merge în multe privinţe cu soluţia adoptată aici). Mai întîi, pluralul reprezintă, într-un fel, o concluzie a uzului dar şi norma, indicînd deopotrivă norma şi, cu menţiunile necesare, alte eventuale forme care se pot întîlni în izvoare. Apoi, etimologia, mai ales în cazul etimologiei multiple, reprezintă o motivare, din punct de vedere al provenienţei, a formelor şi a sensurilor prezentate în corpul articolului şi în ultimă instanţă o concluzie istorică asupra cuvîntului. (Este cunoscută, dealtfel, lucrarea lui Pierre Guirand, *Structures étymologiques du lexique français*, care fundamentează acest principiu). Aşadar, *Dicţionarul limbii române* se abate de la o logică formală în favoarea unei logici naturale.

Problemele definiţiei reţin în mare măsură atenţia cercetătoarei. Dintr-un anumit punct de vedere dicţionarul monolingv este util, în afara cercului restrîns al specialiştilor, numai prin definiţie, sau mai ales prin definiţie. „Se numeşte definiţie — notează Josette Rey-Debove-: (1) Acţiunea de a defini sau operaţia definiţională. (2) Elementul care este menit să explicitezе conţinutul cuvîntului şi care reprezintă al doilea membru al unei predicaţii definiţionale totale al cărei subiect este cuvîntul-titlu" (p. 180).

Autoarea observă că definiţia lexicografică se aplică unui semnificat dat, preexistent: sensul cuvîntului în limbă. Aşadar, ea nu este constructivă, nu-şi propune să atribuie un sens în mod convenţional unui cuvînt aşa cum fac „definiţiile operatorii ale ştiinţelor". Definiţia reprezintă membrul al doilea al unei identităţi de forma *A este B* şi nu *A semnifică B* căci *semnifică* nu exprimă o identitate ci numai o proprietate. Insistenţa pe identitate nu credem a fi întru totul justificată. Ne întrebăm dacă în cazul definiţiei elementelor de relaţie, a unor însuşiri şi a altor serii de cuvinte cu statut special există identitatea funcţională (şi prin urmare de sens) între definit şi definitor. Desigur că nu.

Definiţia lexicografică nu reprezintă o descriere precisă a lumii sau a limbii. Cei care critică, uneori, din acest punct de vedere activitatea lexicografului uită, după autoare, cîteva lucruri: a) numărul extraordinar de mare al definiţiilor, între care se pot strecura şi unele mai puţin reuşite, b) faptul că lexicograful răspunde în mod obligatoriu unor probleme nerezolvate încă de ştiinţa limbii şi c) situaţia că lexicograful este constrîns să dea rezolvări fără posibilitatea de a-şi alege numai anumite domenii sau de a-şi declina răspunderea prin soluţii provizorii (v.p.194—195).

Cercetarea problemei sinonimiei (p. 202—215) aşa cum se prezintă în dicţionar — notează autoarea — creează convingerea că sinonimia dintre un cuvînt şi un enunţ „dă o idee asupra sinonimiei în sens absolut, mult mai netă şi mai satisfăcătoare decît în cazul sinonimiei dintre două cuvinte". Aceasta deoarece sintagma sinonimă (adică definiţia) trebuie să aibă în mod obligatoriu aceeaşi funcţie cu cuvîntul definit.

Potrivit trăsăturilor legate de actul definirii, de structură şi de conţinut se stabilesc mai multe specii de definiţii: definiţia prin incluziune şi falsă incluziune (definiţia lucrului prin părţile sale, definiţia lucrului transformat etc.), definiţia accidentală, definiţia vagă, definiţia prin opoziţie, definiţia în metalimba semnului (de tipul: „se spune despre...", „indică...", „semnifică...").

Remarcăm caracterul eterogen al criteriilor de clasificare a definiţiilor şi faptul că autoarea ia în discuţie definirea numai a anumitor părţi de vorbire (substantiv, verb, adjectiv, adverb), ceea ce limitează tabloul definiţiilor lexicografice. De asemenea, discutîndu-se numai definiţia propriu-zisă şi făcînd abstracţie, în mare măsură, de trăsăturile definitului, care impune, de cele mai multe ori, modalitatea de definire, tipologia propusă este în multe laturi formalistă.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat exemplelor. În exemplu, informaţia asupra cuvîntului-titlu este deopotrivă implicită şi explicită şi nu în mod ostentativ explicită ca în cazul predicaţiei metalingvistice. Rolul cel mai important al exemplului este dat de indicaţiile noi asupra obiectului-numit şi asupra cuvîntului-numitor, completînd astfel articolul de dicţionar. Putem adăuga aici şi faptul că uneori (cum este cazul *Dicţionarului limbii române*) exemplele ilustrează şi momentul atestat al pătrunderii cuvîntului în limbă, fluctuaţiile lui formale şi

semantice pe epoci şi regiuni, precum şi autorii şi lucrările mai importante în care apare. În postfaţa cu care îşi încheie lucrarea, Josette Rey-Debove menţionează că are conştiinţa tratării numai în linii mari a problemelor subiectului propus.

Dealtfel, este şi greu de imaginat că întreaga problematică a lexicografiei şi a analizei dicţionarelor poate fi cuprinsă în amănunţime într-o lucrare oricît de întinsă ar fi ea. Posibilităţile multiple de abordare a problemelor limbii în perspectivă lexicografică, multitudinea aspectelor lingvistice cuprinse în dicţionarele monolingve precum şi diversitatea manierelor de alcătuire a lor, fac imposibil acest lucru. Aceasta este însă posibil la nivel general şi autoarea s-a străduit spre realizarea acestui scop, dar generalitatea vizată ţine mai mult de o anumită practică lexicografică şi anume cea uzuală în Franţa.

Fără îndoială, chestiunile discutate aici nu privesc, în primul rînd, practica lexicografică, lucrarea nu vrea să fie un manual de lexicografie, dar poate fi privită şi astfel prin multe din capitolele ei. Sînt alăturate aici două direcţii de cercetare a dicţionarelor: ca demers analitic asupra limbii naturale şi ca obiect de studiu; în ambele direcţii, analizele şi efortul de sistematizare sînt, desigur, meritele incontestabile ale lucrării. Se evidenţiază, de asemenea, complexitatea activităţii de elaborare a dicţionarelor monolingve, greutăţile pe care munca modestă şi evasianonimă a lexicografului trebuie să le înfrunte şi să le depăşească.

Abordînd probleme complexe, de interes foarte larg *Étude*... depăşeşte sfera problematicii de strictă specialitate înscriindu-se în rîndul lucrărilor de interes general. Caracterul riguros ştiinţific, informaţia bogată şi părerile personale deosebit de interesante recomandă lucrarea ca utilă pentru toţi cei care se ocupă de problemele limbii.

Ioan Oprea

ÜBER HERMANN HESSE, volum editat de Michels Volker, Frankfurt a.M., Suhrkamp, 1976, 584 p.; Piontek, Heinz, *Leben mit Wörtern*, Percha, R.S. Schulz, 1976, 224 p.

Preocupările faţă de estetica receptării operelor literare, impulsionate în ultimul deceniu de lucrările teoretice ale lui H.R. Jauss, W. Iser, G. Grimm, au avut şi pe plan editorial o consecinţă nemijlocită. Opinia potrivit căreia o operă literară se realizează numai prin lectură, în raportul text — cititor, a sugerat ideea unor culegeri cu cît mai multe ecouri al unei opere literare (creaţia integrală a unui autor sau o singură scriere a sa) de-a lungul timpului. Aceste materiale pun la îndemîna cercetătorului (şi publicului larg) un repertoriu de receptări izolate ale unei opere, treptele succesive ale „orizontului de percepere" al fiecărui moment istoric în care s-a dezbătut textul literar respectiv.

Desprindem din numărul imens de asemenea culegeri două dintre cele mai semnificative. Prima e datorată lui V. Michels, care îngrijeşte editarea operei lui Hermann Hesse. După ce a pus deja la dispoziţia cercetătorilor recenziile şi studiile consacrate unor opere singulare ale lui Hesse (*Siddharta*, 1975; *Jocul cu mărgelele de sticlă*, 1973), V. Michels prezintă acum o foarte consistentă culegere de lucrări despre personalitatea artistică a lui H. Hesse. Volumul cuprinde 63 de eseuri şi, sub titlul „miscelle", 84 de diverse luări de poziţie referitoare la Hesse. În ambele cazuri dispunerea materialelor este cronologică. Demnă de remarcat este evoluţia receptării operei autorului german în trei etape: prima, pînă la dictatura fascistă, mărturisind admiraţia pentru un artist militant în favoarea bunelor tradiţii culturale europene; cea de a doua — caracterizată de controversa între naţionaliştii regimului dictatorial şi apărătorii idealului de umanitate, iar cea de a treia etapă, debutînd cu decernarea premiului Nobel poetului Hesse, încearcă o sinteză a creaţiei acestuia, considerat acum un exponent al unei literaturi de o înaltă ţinută artistică şi morală. Nu e lipsit de interes că în exegeza etapei întîi şi a celei de a treia predomină autori de renume, cum ar fi Stefan Zweig, Kurt Tucholsky, Oskar Leerke, Robert Walser, Thomas Mann, Hermann Kasack, Nelly Sachs. Cunoscuţi militanţi pe tărîmul social şi politic, ei s-au străduit să descifreze funcţia socială a artei lui Hesse, de exemplu Walter Rathenau, Paul Rilla sau scriitori legaţi de mişcarea muncitorească, cum ar fi Willi Bredel, J.R. Becher. Faptul că şi A. Gide, R. Rolland, Th. Wilder stau în rîndul celor care s-au ocupat de opera lui Hesse în cîte un eseu ne îndeamnă la o meditaţie privitoare la receptarea acestui scriitor la noi: abia în ultimii zece ani Hesse a intrat în conştiinţa cititorilor şi criticilor români (cele cîteva recenzii antebelice în publicaţii de expresie germană din România şi cele din „Adevărul literar şi artistic" nu fac dovada unor cunoştinţe exacte despre Hesse, cu toate

că în manualele şcolare româneşti Hesse a fost de mai mult timp prezent, prin lucrări de dimensiuni reduse).

Ceea ce pare a fi o lipsă a culegerii de faţă este orientarea ei aproape exclusiv spre nume mari (doar în cazurile în care opera lui Hesse apare într-o prezentare defavorabilă se apelează la nume mai puţin cunoscute). Se ştie însă destul de bine că mentalitatea receptării rezultă deseori mai clar din opiniile emise la nivelul mediu, de critici cu o individualitate mai puţin pregnantă.

În procesul de reciprocitate dintre operă şi cititor, efectul produs de structura specifică a textului, de aportul autorului care adresează mesajul unui cititor „implicit" (termenul aparţine lui W. Iser) poate fi opus receptării de către cititor, care, în acest caz, devine factorul activ al acestei faze de realizare a textului. Volumul închinat lui H. Piontek, unul dintre cei mai de seamă poeţi germani contemporani, ţine cont de cele două laturi ale procesului: elementele apelative ale textului poetic sînt indicate în prima parte a cărţii chiar de H. Piontek. Urmează apoi lucrările destinate creaţiei şi personalităţii sale. Ca şi în cazul lui Hesse, se includ multe nume de rezonanţă din poezia şi critica contemporană germană, atitudinile defavorabile fiind, de această dată, eliminate din sfera preocupărilor culegerii. K.A. Wolken, C. Hohoff, W.H. Fritz, R. Exner, R. Kunze, E. Horst sînt autorii eseurilor şi studiilor despre H. Piontek. Dar, în ciuda reputaţiei lor, analizele cele mai revelatoare ale structurilor lirice provin de la H. Piontek. Fenomenul specific erei moderne, întrepătrunderea creaţiei şi a criticii, explozia criticii, care pune tot mai mult stăpînire şi pe creaţia poetică, îşi vădeşte şi aici fervoarea. Studii cum ar fi *Cotidiene* (19/30), *Despre practica poetică* (30/42), *33 de propoziţii despre mine* (71/74) stabilesc topografia din care se desprinde creaţia lirică a lui Piontek. Interpretări subtile ale sistemului intenţional al propriei sale creaţii întîlnim în *Cuvinte cheie pentru „Anii de mijloc"* (80/92), *Ce înseamnă durerea* (115/133) ş.a.

Dacă ţinem cont că luările de poziţie critice se suprapun mesajului iniţial al operei literare, avem în cazul celor două cărţi mărturii convingătoare ale procesului de evoluţie a literaturii germane, dar şi posibilitatea de a teoretiza actul de tranziţie al literaturii, mecanismele receptării istorice. Asemenea iniţiative ar putea fi mai numeroase şi la noi (exemple în acest sens fiind deocamdată numerele colecţiei *Eminesciana*, precum *Eminescu în critica italiană*).

H. Fassel

S. J. SCHMIDT, *Literaturwissenchaft als argumentierende Wissenschaft, Zur Grundlegung einer rationalen Literaturwissenschaft*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1975, 274 p.

Deşi unii exegeţi preziceau falimentul criticii literare (Klaus Stiler, *Vom Ende der Literaturkritik*, în *Kritik der Literaturkritik*, 1973), discuţiile teoretice cu privire la statutul şi metodele ştiinţei literaturii au luat în ultimii ani o amploare deosebită. Hermeneutica interpretării, care acum cîţiva ani se bucura de o poziţie dominantă, se vede atacată pe de o parte de critica marxistă şi estetica receptării şi pe de altă parte de poetica textului, orientată logico-lingvistic, ca şi de ştiinţa literară ce porneşte de la principiile teoriei comunicării. În acest context se înscrie şi lucrarea *Literaturwissenschaft als argumentierende Wissenschaft* a lingvistului de la Braunschweig — S.J. Schmidt, cunoscut prin lucrările sale dedicate esteticii textului (*Ästhetizität* — 1971, *Elemente einer Textpoetik* — 1974). În consideraţiile introductive, Schmidt este de părere că toate lucrările actuale din cîmpul „ştiinţei literaturii" nu dispun de o fundamentare teoretică adecvată şi nu pot fi considerate produse ale unei „ştiinţe raţionale a literaturii". Pentru a deveni raţională, ştiinţa literaturii are nevoie de o teorie a comunicării literare, care să-i definească domeniul cercetării, cadrul teoretic ştiinţific, precum şi metodologia şi procedeele de investigaţie. Aceste aspecte sînt discutate în capitolul al II-lea al lucrării *Wissenschaftstheoretische Probleme einer rationalen Literaturwissenschaft*. Domeniul de cercetare al acestei ştiinţe este întregul proces al comunicării literare, considerat ca o parte a sistemului „comunicării sociale". „Comunicarea literară desemnează global întregul proces al producţiei, transmiterii şi receptării textelor/ . . . / care/ . . . /au fost sau sînt considerate de indivizi sau grupuri sociale drept literare/poetice". În felul acesta este respinsă limitarea ştiinţei literare tradiţionale numai la procesul de interpretare a textului şi neglijarea unor aspecte cum ar fi: procesul de creaţie al acestuia, comercializarea şi transmiterea lui, precum şi receptarea şi prelucrarea textului.

Constatînd faptul că reprezentanţii hermeneuticii (de la W. Dilthey la Gadamer) nu au putut oferi o logică a ştiinţelor sociale, S.J. Schmidt conchide că o cale pentru conce-

perea unei ştiinţe literare raţionale o deschide teoria ştiinţei analitice, subliniind că termenul „ştiinţific" nu trebuie pus în legătură cu exactitatea măsurătorilor metrice şi matematice, cît mai curînd cu criteriul obiectivităţii. Este negată astfel tradiţionala barieră între ştiinţele naturii şi cele ale spiritului, în folosul acestora din urmă. Ştiinţa literaturii nu-şi poate dobîndi caracterul ştiinţific prin „preluarea oarbă a metodelor ştiinţelor naturii", ci în colaborare cu logica, lingvistica, psihologia, sociologia şi istoria. Rolul hotărîtor în eliberarea ştiinţei literaturii din „ghetoul ştiinţelor spirituale" şi în transformarea ei într-o ştiinţă argumentată conştient şi critic este atribuit logicii, recunoscută drept „organon al criticii". Teoria argumentării, care a primit cele mai de seamă impulsuri prin lucrările lui Ch. Perelmann, L. Obbrecht-Tyteca (1958) şi St. Toulmin (1958), este prezentată detaliat în capitolul *Literaturwissenschaft als argumentierende Wissenschaft*.

Dacă în prima parte a lucrării accentul cade asupra problemelor teoretice ale ştiinţe literaturii, începînd cu capitolul *Ansätze und Probleme einer Empirisierung der Literaturwissenchaft* sînt dezbătute cîteva probleme ale fenomenului de „empirizare" a ştiinţei literaturiii Nu este vorba de multiplele încercări de utilizare a metodelor matematico-statistice în activitatea literară, ci de reliefarea unor încercări de a da studiilor literare un caracter cît mai obiectiv. O iniţiativă remarcabilă în procesul de „empirizare" vine din partea poeticii lingvisticii. Unul din reprezentanţii ei, J. Ihwe, afirmă că ştiinţa literaturii trebuie să apeleze la lingvistică pentru a-şi putea formula propriile legi.

S.J. Schmidt găseşte un alt punct de sprijin în fundamentarea teoriei sale în lucrarea unui reprezentant al semioticii literare experimentale. Astfel, semiotica lui G. Wienold (1972) respinge termenul de interpretare în sensul de dezvăluire a mesajului textului, considerînd-o un fenomen al „prelucrării textului". În literatura semiotică rolul central nu revine textului, ci proceselor comunicative cele mai variate, fapt explicat astfel: un receptor R acordă unui text T, pe baza unei gramatici G, o structură S. După Wienold, literatura nu este o cantitate de texte, ci reprezintă o serie de „agregate formate de diferiţi participanţi de G, S şi T". Procesul de prelucrare a textului prin discuţii, comentarii şi critici etc., care are loc atît la polul realizării textului, cît şi la receptor, constituie fenomenul de comunicare literară. Prin aceasta, domeniul tradiţional de cercetare al ştiinţei literaturii („textele literare") este părăsit în favoarea proceselor de comunicare ce au loc pe baza acestor texte. Schimbarea domeniului de cercetare va impune şi o modificare corespunzătoare a metodelor de investigaţie, oferindu-le şi acestora acel caracter empiric de care vorbeam mai sus.

Ştiinţa literaturii, crede S.J. Schmidt, poate primi noi impulsuri şi din partea psihologiei literare a lui N. Groeben (1972), care porneşte în consideraţiile sale de la punctul central al hermeneuticii tradiţionale — confundarea subiectului cu obiectul şi prin aceasta identificarea cititorului cu cercetătorul. Preluînd teoria fenomenologică a concretizării operei literare (R. Ingarden), dezvoltată mai ales de reprezentanţii esteticii receptării, Groeben vede posibilă separarea receptării operei literare de interpretarea ştiinţifică, în sensul că interpretul nu trebuie să ne ofere o explicaţie a propriei trăiri a textului, ci trebuie să se bazeze pe concretizările subiectiv-individuale ale operei literare la cît mai mulţi receptori. Prin stricta separare a interpretului de receptor i se deschide primului posibilitatea unei obiectivizări a metodologiei. Pentru a realiza un asemenea concept, ştiinţa literaturii are nevoie de anumite metode şi mijloace pentru depistarea concretizărilor literare. În mod exemplar este descris pe larg un experiment al unei grupe de cercetători din Freiburg, care au testat acţiunea directă a unui text literar contemporan (poezia lui P. Celan *Fadensonnen*) asupra unor grupe variate de cititori.

Din analiza acestor impulsuri din direcţii diferite spre o ştiinţă raţională, „empirică" a literaturii, S.J. Schmidt constată că acestei discipline i se deschid noi perspective. Trei noţiuni fundamentale ale ştiinţei literaturii, *Textrezeption*, *Textinterpretation*, *Fiktionalität*, constituie obiectul capitolului următor. Constatînd că redescoperirea rolului cititorului reprezintă punctul de convergenţă al multor istorici literari (de la H.R. Jauss şi W. Iser pînă la Wienold şi Ihwe), S.J. Schmidt încearcă să găsească un raport adecvat între text şi cititor, subliniind pericolul minimalizării rolului textului şi încheindu-şi consideraţiile cu un model al receptării.

Ultimul capitol al lucrării, *Transzendentale Sprach-Pragmatik*, se ocupă de aşa numita „hermeneutică transcendentală", dezvoltată în ultimii ani de J. Habermas şi K.O. Apel, care şi-au propus o fundamentare nouă a ştiinţelor şi filozofiei prin „reflecţie transcendentală". Ştiinţa literaturii nu poate aştepta sprijin de la această orientare, întrucît „înţelegerea este considerată o operaţie fundamentală transcendentală ce nu poate fi explicabilă", negîndu-se astfel posibilitatea elaborării unei metodologii a înţelegerii textului.

Prezentarea succintă a lucrării evidenţiază strădania cercetătorului german de a ofer criticii literare statutul unei ştiinţe raţionale sau, altfel spus, de a da ştiinţei literaturii un caracter obiectiv. Problema nu este, de fapt, nouă. Disputa dintre adepţii subiectivismului şi cei ai obiectivismului este una din trăsăturile esenţiale ale istoriei criticii literare din veacul trecut, semnificative fiind, din acest punct de vedere, lucrările lui W. Dilthey şi W. Scherer. Prin apelul pe care îl face la logică, declarată instrument de cercetare ştiinţifică pentru critica literară, S.J. Schmidt se apropie din nou de reprezentanţii scientismului criticii din secolul al XIX-lea, care îşi susţineau ideile cu argumente din arsenalul altor domenii. Nici calificarea globală a tuturor lucrărilor criticii literare de pînă acum drept neştiinţifice nu ni se pare suficient argumentată şi, dealtfel, autorul însuşi foloseşte, după cum am arătat, realizările practicii lingvistice, esteticii receptării şi ale altor orientări contemporane. Spectaculoasă este şi negarea deosebirilor dintre ştiinţele umane şi ştiinţele naturii. Credem însă că, prin aceasta, se neglijează specificul fenomenului literar.

Chiar dacă, în stadiul actual al cercetărilor, S.J. Schmidt nu ne oferă o teorie închegată şi practicabilă, autorul făcînd în încheierea lucrării un apel la colaborare pentru transformarea ştiinţei literaturii într-o ştiinţă raţională, lucrarea prezintă un interes deosebit pentru istoria criticii literare.

Sorin Chiţanu